

"שותפיו של עמלק" האשמות החרדיים (האולטרה-אורתודוקסיה האנטי-ציונית) בארץ בשנות ה-80 כלפי הציונות בתקופת השואה*

המדע מנסח תיאוריות והיפותיזות ועוסק בהן, ואילו התורה עוסקת באמיתות מוחלטות.
מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ', *אגרות קודש*, קובץ א (ענייני אמונה ומדע), הוצאת כפר חב"ד, 1972, עמ' 10.

בשלהי שנות ה-70 ובמהלך שנות ה-80 נחזקה האשמה, שניצוניה נשמעו כבר בשנות ה-50 מצד חוגים חרדיים אנטי-ציוניים בארץ, לפיה היתה התנועה הציונית על הנהגתה, בין בארץ-ישראל ובעולם החופשי ובין באירופה הכבושה, שותפה מרצונה וכיוזמתה בהשמדתה של יהדות אירופה בתקופת השואה. "שותפיו של עמלק", כך נקראת סידרת מאמרים בנושא זה, שהתפרסמה באמצע שנות ה-50¹; אחת החוברות שראו אור לאחרונה נקראת, חד וחלק, פשעי הציונות בהשמדת הגולה², ואחרת קוראת למנהיגים ציוניים "פושעי שואה"³. הקורא דברים אלה לראשונה, ובוודאי קורא ציוני-חילוני, נדהם מעצם ההאשמה הנוראה, השונה תכלית השינוי מן הביקורת העצמית הנוקבת, הציבורית וההיסטוריוגרפית, הרווחת בעולם היהודי, וכייתוד בישראל, ביחס לציונות בתקופת השואה. הוא מופתע מחריפות הביטויים בהם מנוסחת ההאשמה, ומאופני ההנמקה שלה.

מהו תוכנה המדויק של ההאשמה, ועל מה היא מתבססת? מדוע היא מתחזקת דווקא לאחרונה? מי הם החוגים החרדיים המביעים ומפיצים אותה, ומה מקומם בעולם החרדי ככלל? היש להם שותפים לדעה, מחוץ לציבור החרדי? מה מקומה של ההאשמה בהתייחסותם של החרדים למדינה הציונית שהם חיים בה? האם היא מעידה שקיים בעולם החרדי צורך לכתוב היסטוריה משלו על תקופת השואה, ולזכור אותה בדרכו שלו, ואם כן – ממה נובע צורך זה? על שאלות אלה יש לענות מתוך הסתמכות על החומר שמפיצים מאשימי הציונות, אך גם מתוך ההקשר הכולל של העולם החרדי היום.

- * כרצוני להודות לסופר חיים באר, שסייע בידי באיתור חומר ובהבהרת סוגיות, לידידי אברהם שפירא (פאצ"י), ולפרופ' אליעזר שביד, שקראו את כתב היד והעירו הערות חשובות.
1. החימה, ביטאונם של נטורי קרתא, תשרי תשל"ד (1984).
 2. שלום שלמון (צולר), *פשעי הציונות בהשמדת הגולה*, בהוצאת המחבר, תשמ"ח (1988), הוצאה רביעית (להלן: שלמון, *פשעי הציונות*).
 3. משה שיינפלד, *שרופי הכבשנים מאשימים*, תעודות, מסמכים ועדויות על פישעי שואה יהודים, בהוצאת חוג בני תורה שע"י צעירי אגודת ישראל בא"י, מהדורה רביעית, תשל"ח (1978), ראשית דבר (להלן: שיינפלד, *שרופי הכבשנים*).

העולם החרדי, המהווה כ־10%-15% מאוכלוסיית הארץ היום,⁴ מפולג לפלגים שונים, הניצים זה עם זה בכל תוקף בשאלות הלכתיות ופוליטיות, ומנהלים מאבקי כוח אישיים וקבוצתיים קשים, ולפעמים גם אלימים. אין לו מנהיגות אחת, תורנית או מדינית, שכל הפלגים מכירים בסמכותה. בלתי אפשרי, אם כן, לדבר על "העולם החרדי" ככלל, וכדאי אולי למפות כאן, ולו בקצרה, את פלגיו העיקריים, כדי למקד אחר כך את הדיון.

החלוקה העיקרית, הפנימית, שמקורה באירופה והיא קיימת כבר כ־200 שנה, היא בין החסידים לליטאים, הנקראים גם "מתנגדים" (משום התנגדותם החרפה לחסידות, שנולדה אז). אלה הם שני עולמות שונים, מבחינת המבנה ומבחינת ראיית העיקר.⁵ החסידים מאורגנים ב"חצרות", סביב הרבי, או האדמו"ר (אדוננו מורנו ורבנו), תואר העובר בירושה, וחייהם מתנהלים בתוך חצרו, על מנהיגיה ומוסדותיה, מלידה עד מיתה, מתוך אמונה שאין עליה עוררין ברבי ובדרכו. הם מדגישים – כל "חצר" כדרכה – את הצורך בהתעוררות הנפש והרגש לעבודת הבורא, ואת הטקסים המתלווים לה. יש להם מערכת של "הלכות והליכות" בעלות גוון או משמעות מיסטית, נוסף על תרי"ג המצוות. הליטאים, מייצגי היהדות ההלכתית שקדמה לחסידות, עומדים על תרי"ג המצוות בלבד, על ההלכה כיסוד מוסד, בלי תוספות. הם מדגישים את המחשבה העצמאית, את ההיגיון, הפלפול והחריפות, וכעיקר את הבקיאות. גם הם מרוכזים סביב הרב, הנבחר אם בשל בקיאותו ואישיותו ואם כפועל יוצא ממאבקי כוח. אך משסיימו את לימודיהם כישיבה הם חיים את חייהם באופן פרטי ופתוח יותר מאשר החסידים. מנהיגם המובהק של החרדים הליטאים היום הוא הרב אליעזר מנחם שך, היושב בבני ברק.

החסידים משתייכים לחצרות: הגדולה בהן – חסידות חב"ד (חוכמה, בינה, דעת) – ראשיתה עוד במאה ה־18, ומנהיגה האחרון היה הרבי מנחם מנדל שניאורסון, שישב בברוקלין, "הלובביצ'ר", הנערץ על חסידיו הערצה משיחית כמעט. מלחמת חירמה היתה נטושה בין הרב שך לבינו במשך שנים, וזו כנראה המחלוקת החמורה ביותר מאלה המפלגות היום את העולם החרדי, והיא נוגעת כמעט לכל תחום, משאלות הלכתיות ועד לשאלות פוליטיות אקטואליות. ה"חצרות" נחלקות לאלה שמקורן בפולין – הגדולה שבהן היא חסידות גור, ובראשה עומד הרבי שמחה בונים אלטר – ולאלה שמקורן בגליציה, הונגריה ורומניה, כמו חסידות בלו וויז'ניץ'. הקנאית שבהן היא חסידות סאטמר, שבראשה עומד הרב משה טייטלנבאום היושב בווייליאמסבורג. קנאות כאן, פירושה, לא רק שמירה מדוקדקת ובלתי מתפשרת על כל המצוות, קלה כחמורה, אלא גם ניתוק גדול ככל האפשר מן המדינה ומוסדותיה, ומלחמה בהם.

4. 10%-15% הם ההערכה המקובלת בסוף שנות ה־80. ראה למשל ביעז שפירא, "תיק דתיים", פוליטיקה 24 (ינואר 1989), עמ' 35: 13%.

5. מרדכי וילנסקי, חסידים ומתנגדים – לתולדות הפולמוס האידיאולוגי שביניהם, תקל"ב-תרע"ה, ירושלים 1970, חלקים א ו-ב.

ואכן, החלוקה הנוספת, החיצונית, מקורה ביחסן של הקבוצות השונות אל המדינה הציונית: כולן אנטי־ציוניות, במובן זה שהן שוללות באופן עקרוני את המסגרת המדינית הציונית־חילונית, יציר כפיו של אדם ולא של משיח, ורואות לעצמן חובה להיבדל ממנה. אך רובן מצביעות לכנסת ומשתתפות בחיים הפוליטיים, אם משום שעליהן לדאוג לציבור בוחריהן ולהגן עליהם מפני השלטון החילוני, שכן “עת לעשות לה’ הפרו תורתך”: אם מפני שחלקן, כמו אגודת ישראל, ראו במדינה בראשית ימיה, ועוד יותר אחרי מלחמת ששת הימים, בוודאי לא גאולה ממש, אבל משהו המתקרב ל”אתחלתא דגאולה”⁶ ואם מפני שהם שוללים את המדינה אך לא את הארץ, ארץ הבחירה, שמצוות הישיבה בה שקולה כנגד כל המצוות שבתורה – ישיבה כאקט אישי, לא כאקט ציבורי־מדיני – ויש להיאבק על דמותה כמדינה יהודית.

אגודת ישראל הוותיקה, שהוקמה עוד ב־1912, היתה המפלגה החרדית היחידה עד לשנים האחרונות ממש. היא איגדה את רוב המצביעים החרדיים, חסידים וליטאים כאחת. בבחירות בשנת 1988 כבר השתתפו שלוש מפלגות חרדיות: אגודת ישראל על סיעותיה ופלגיה (פועלי אגודת ישראל, הקרובה לצינונות יותר מכל הפלגים החרדיים, וצעירי אגודת ישראל, הנוטים יותר לכיוון הקיצוני־חרדי) קיבלה חמישה מנדטים. רוב החסידיות הצביעו עבורה, ובראשן חסידות גור, המהווה את הסיעה המרכזית באגודת ישראל. חב”ד, שנמנעה עד כה ממעורבות פוליטית רשמית, והציגה עצמה כתנועה ולא כמפלגה או סיעה, ניהלה הפעם – אחרי שנים של יריבות – מסע בחירות תוקפני למען אגודת ישראל, שהיה מכוון נגד הליטאים בראשות הרב שך.

הרב שך מצדו סייע בהקמת ש”ס (שומרי תורה ספרדים) עוד ב־1984, וב־1988 היא קיבלה ששה מנדטים: החרדים הספרדים, וכיחוד יוצאי צפון אפריקה שביניהם, נקלטו אחרי עלייתם ארצה, משנות ה־50, בעיקר ברחוב האשכנזי הליטאי, הפתוח יותר מחצרות החסידים, ונעשו חלק ממנו במנהגים, בלבוש ולפעמים אפילו כדיבור ביידיש. עם התחזקות תחושתם, שהליטאים האשכנזים מקפחים אותם, הם הקימו ב־1984 מפלגה משלהם, שזכתה להצלחה סוחפת, גם עקב תמיכתו של הרב שך ובריתו עם הרב הראשי הספרדי, עובדיה יוסף, מנהיג ש”ס (שקודם לכן החרים אותו, על כי הסכים להיות רב ראשי במדינה הציונית).

ב־1988 הקים הרב שך מפלגה חרדית שלישית, דגל התורה, שמצביעה הם תומכיו הליטאים בעיקר, והיא קיבלה שני מנדטים. הקמה זו של מפלגה חרדית נוספת באה על רקע סכסוך חמור בין הרב לבין אגודת ישראל, ביחוד על רקע היחס לחב”ד. החרדים הכפילו בבת אחת את ייצוגם בכנסת ל־13 מנדטים, ונציגיהם מופעלים בה על ידי מועצת גדולי התורה (של אגודת ישראל) ומועצת חכמי התורה (של ש”ס), בתוקף סמכותם הרוחנית. מאז חלו תהפוכות פוליטיות

6. מנחם פרידמן, “מדינת ישראל כדילמה דתית”, אלפיים 3 (קיבוץ תשנ”א, 1990), עמ’

שונות, אך החלוקה היום היא לאגודת ישראל חסידית אשכנזית בעיקרה, דגל התורה ליטאית אשכנזית בעיקרה, וש"ס ספרדית בעיקרה, ובעלת ברית של הליטאים. עם זאת יצוין מיד, שהחלוקה הפוליטית אינה חופפת בהכרח את זו הפנימית; ההצבעה הפוליטית נתונה לשינויים מתמידים, אישיים וקבוצתיים, בעוד שזו הפנימית קבועה ועומדת מזה דורות, והיא היא הקובעת את נאמנותו והשתייכותו של החרדי. היא גם הנותנת תוקף למחלוקות הפנימיות העזות, שהן הקובעות בסופו של דבר את מהלך העיניים ברחוב החרדי.

המיעוט המתרים את המדינה על כל מוסדותיה מורכב מן הקבוצות המאוגדות ב"עדה החרדית", שמרכזה בשכונת מאה שערים בירושלים. העיקריות שבהן הן חסידות סאטמר, נטורי קרתא ("שומרי העיר") וישיבת "תולדות אהרן". שני האחרונים קנאים לא פחות מן הסאטמרים.

אם נדרג את הפלגים לפי הגדרת הקנאות שלעיל, תהיה העדה החרדית הראשונה, אחריה דגל התורה וצעירי אגודת ישראל, ש"ס והאגודה על חצרותיה, ולבסוף פועלי אגודת ישראל. לא כל הפלגים שותפים להאשמת הציונות בשואה, ובהמשך תיבדק השאלה, מי הם המאשימים ומי הנמנעים מכך.

ההאשמה, גיבוריה וצירה המרכזי

שורת המאמרים וסידרות המאמרים, החוברות והספרים הולכת ומתארכת בשנים האחרונות, ואולם המוטיבים העיקריים בעינם עומדים: ראשית, ההאשמה גופא. בראשית דבר של אחת החוברות הידועות ביותר, אם לא הידועה – והקיצונית – ביותר, פרי עטו של הרב משה שיינפלד, שהיה איש צעירי אגודת ישראל, שרופי הכבשנים מאשימים, נאמר: "מה שעוללו ראשי הציונות ליהדות אירופה בימי מלחמת העולם השנייה אין להגדירו אלא בבחינת הורגו ממש", ואותם מנהיגי הציונות היו "פושעי שואה שתרכו את חלקם להשמדה"⁷. ציטוט זה הוא דוגמה אחת מרבות, שעיקרן השתתפותה של הציונות בשואת יהודי אירופה מרצון, בזדון ובידיעה ברורה של תוצאות מעשיה. זהו הציר שעליו סובבת ההאשמה, וכאן גם נעוץ ההבדל שבינה לבין הספרות הרחבה, פובליציסטיקה והיסטוריוגרפיה בעיקר, המתפרסמת במקביל בשנים האחרונות בארץ, על ידי חוגים וחוקרים ציוניים, חילוניים ודתיים כאחד. מצדם נשמעת בעיקר הערכה מאוזנת של הקושי שעמד בפני ההסתדרות הציונית והיישוב העברי להבין את אירועי הקופת השואה מבחוץ, ושל העדר היכולת לפעול מול מכונת ההשמדה הנאצית ואדישותן של בעלות הברית, בכלים המצומצמים שעמדו אז לרשותם.⁸

7. ראה לעיל, הערה 3.

8. ראה, בין היתר, אשכולי (וגמן) תדה, אלם, מפא"י לנוכח השואה, 1939-1942, ירושלים 1994; יהודה באואר, השואה – היבטים היסטוריים, תל-אביב 1982, ביחוד עמ' 219-134; יואב גלבר, "התגובה בתנועה הציונית וישוב לעליית הנאצים לשלטון", קובץ יד ושם, ז'יח: (חשמ"ז), עמ' 97-138; "המדיניות הציונית וגורל יהודי אירופה, 1942-1939", שם, יג (חשמ"מ), עמ' 129-158; "Zionist Policy and the fate of

כמו כן נשמעת ביקורת קשה על התבטאויות שנשמעו ביישוב בגנותם של יהודי אירופה ובשבח בניין הארץ כמטרה עיקרית, ועל אפשרויות הצלה שאולי הוחמצו. ואולם גם בעלי הביקורת הנוקבת ביותר מן הצד הציוני מדברים על אוזלת יד, אטימות, אדישות, ולכל היותר הפקרה, אך לא על “כוונת זדון, חלילה”.⁹

ההאשמה מן הצד החרדי טוענת כאמור, לפעולה תכלנית מרצון ומראש, לניסיונות מתמידים ושיטתיים להכשיל בכוונה יוזמות הצלה: “לא רק שהם לא נקפו אצבע, אלא ניסו באופן אקטיבי לחסום נסיונות הצלה”, כך טוען הרב ישראל אייכלר, חסיד בעלו ועורך השבועון שלה, *המתנה החרדי*.¹⁰ ושיינפלד: הציונות פעלה בתקופת השואה מתוך “שיטה מכוונת וגישה עקרונית”, ומנהיגיה, שבנו את מדינת ישראל, “ידיהם דמים מלאו והם שיקעו בכיצור חומות” (חומותיה) את ילדי ישראל המושמדים בגולה.¹¹ – במלים אלה. והחוכרת פשעי הציונות בהשמדת הגולה מסתיימת במלים: “כי ציוני הוא ציוני הוא ציוני הוא ציוני”, על משקל “רצח הוא רצח הוא רצח”.¹² בכך הולכים שלושתם בעקבות האדמו"ר הקודם מסאטמר, רבי ישראל משה טייטלבוים, שכתב בספרו *יואל משה*, בסוף שנות ה-50, שהוא אולי המסמך האנטי-ציוני החרדי ביותר והמנומק ביותר מבחינה תיאולוגית: “גם בשפ"ד [בשפ"ד] ידיהם דמים מלאו והן המה הסיבה להשבר הנורא של הריגת שש מליונים מישראל”.¹³ והגדיל לעשות הרב בנימין מנדלזון, שלפי דבריו, לא די בכך שהציונות אשמה – “דק כצווארה של הציונות תלוי הקולר והאשמה בכל הפורענויות [...] שהתרגשו ובאו על האומה בשואה ולאחריה” – היא האשמה הבלעדית.¹⁴

אליבא דבעלי האשמה, לא רק מתוך שיטה מכוונת ומחושבת פעלה הציונות ומנהיגיה, אלא גם מתוך שנאה עמוקה ליהדות הגולה בכלל וליהדות הדתית בפרט. ולא סתם שנאה, אלא כזו שאפשר להשוותה לזו של הגרועים שבשונאי ישראל, הנאצים: “כפעם הראשונה בהסטוריה שלנו קמה אנטישמיות פרועה

9. *Zionism* (Spring 1983), pp. 153–162, European Jewry, 1943–1944” יחיעם וויץ, *מודעות וחוסר אונים, מפא"י לנוכח השואה, 1943–1945*, ירושלים 1994: דליה עופר,

10. *זרך בים, עלייה ב' בתקופת השואה 1939–1944*, ירושלים 1988: דינה פורת, *הנהגה במלחמת הישוב נוכח השואה, 1942–1943*, תל-אביב 1986 (להלן: פורת, *הנהגה במלחמה*).

11. המבקר הציוני החרדי – והמנומק – ביותר של התנועה הציונית בתקופת השואה הוא שכתאי ב' בית-צבי, בספרו *הציונות הפוסט-אוגנלית במשבר השואה*, תל-אביב 1977. הציטוט – מראיון של חיים נגיד עם בית-צבי במוסף מעריב, כ"ו בניסן תשמ"א (1981).

12. *חדשות של שבת*, 21.4.1989, בראיון עם יעקב סגל (להלן: אייכלר, *חדשות*).

13. שיינפלד, *שרופי הכבשים*, עמ' 6.

14. שלמון, *פשעי הציונות*, עמ' 93.

15. *יואל משה*, ניו-יורק 1959, סימן קלה (ובמהדורה נוספת עם הוספות, תל-אביב, ללא ציון שנה, בעמ' קמ).

16. דגלנו, כסאון צעירי אגודת ישראל, ניסן תשכ"ב (1962). מצוטט על ידי חיים באר, *פוליטיקה*, 24 (ינואר 1989), עמ' 10. ההדגשה שלי, ד"פ.

כתנועת הנאצים [...] ובפעם הראשונה קמה מבין היהודים תנועה שלא נפלה הרכה בשנאתם לגולה מהראשונים.¹⁵ ולא זו כלבד, אלא שהנאצים לפחות השמיעו את דבריהם בגלוי, ואילו "אותם הפושעים התחזו כאוהדי היהודים, כשאהבת עם בפייה ושנאה היטלריסטית בלבותיהם, וכך הצליחו, ברשעתם, להפריע לכל פעולת הצלה שנתעוררה."¹⁶ הסופר יוסף חיים ברנר מכונה "טרומ-נאצי"; על דוד בן-גוריון נאמר, שהיה "אכול שנאה ליהדות [...] זה היה אצלו לא רציונאלי." ומיד במשפט הבא, שבו מעיר הכותב: "גם על היטלר מעידים הרבה הסטוריונים ששנאתו ליהדות היתה לא רציונלית"¹⁷ – וההשוואה מתבקשת מאליה. אין חולק על כך, שהציונות אומנם שללה את הגולה, ורבים מסופריה ומנהיגייה תיארו בביטויים קשים ביותר את יהודי הגולה ותכונותיהם, וחינכו על כך דורות של צברים. אך אין צורך לומר, שמכאן ועד להשתתפות פעילה מרצון ובזדון ברצח אחים – עולם מלא.

כמה מנהיגים ציונים מוזכרים שוב ושוב כאחראים מרכזיים לשואה: דוד בן-גוריון, או יושב-ראש הנהלת הסוכנות היהודית בארץ-ישראל; משה שרתוק (שרת), או ראש המחלקה המדינית שלה; ומן המנהיגים הציונים בארצות-הברית מוזכרים בעיקר הרב סטיבן וייז וד"ר נחום גולדמן, מקימי הקונגרס היהודי העולמי.

אך הנאשמים העיקריים הם שניים: האחד הוא הד"ר חיים וייצמן, נשיאה הנערץ של ההסתדרות הציונית העולמית. קודם כל, משום עצם תפקידו, ושנית, משום שכינה את יהודי הגולה "אבק אדם" – ביטוי שהפך לסמל ליחסם של מנהיגי הציונות ליהודי הגולה.¹⁸ והעיקר, משום הכרזת המלחמה נגד הנאצים לצד בריטניה, שהכריז וייצמן בשם העם היהודי כולו (ולא רק בשם הציונות) ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה. הכרזה זו שלו שבה ונזכרת כהתנכלות מכוונת של הציונות לעם היהודי, על ידי הרבי מסאטמר ("וענה להם הצורך כדבריהם שהוא מקבל הצהרתם ויערוך מלחמה נגד כל ישראל"),¹⁹ ובנוסף חריף לא פחות בזמננו: "אין ספק כי לכך התכוון וייצמן, לסכן את היהודים עד כמה שהדבר ניתן."²⁰ כהוכחה לכך מתפרסם הסיפור על יהודים שברחו מאושוויץ והצליחו לחזור לסלובקיה, ובידם עדות מפורטת על המחנה, שהועברה לשווייץ, לנציגי ארגונים יהודיים, כמו הג'וינט והסוכנות. נציגים אלה החזירו כביכול תשובה לסלובקיה – כי מסרו את העדות על הנעשה

15. שלמון, פשעי הציונות, עמ' 8.

16. שם, עמ' 10 ו-13.

17. שם, עמ' 28 ו-92.

18. ראה פרוטוקולים של הקונגרס הציוני ה-20, ציריך, 1937. 21.8.31 עמ' 33. וייצמן לא השתמש כאן במושג "אבק אדם" בצורה שוללנית, אלא כדי לתאר את המצב הנורא אליו נקלעו היהודים בשנות ה-30.

19. קונטרס על הגאולה ועל התמורה, ברקלין תשכ"ז (1976), עמ' ע"ח.

20. שלמון, פשעי הציונות, עמ' 29. דברים כרוח זו נאמרו גם על ידי ההיסטוריון הגרמני ארנסט גולטה כי-1985, ועל כך בהמשך.

באשוויץ לחיים וייצמן “והוא ישמח מאד, זה יועיל לנו להשיג מדינה”.²¹ הנאשם השני הוא יצחק גרינבוים, ממנהיגיה של יהדות פולין בשנות ה-20 ויושב ראש ועד ההצלה שליד הסוכנות בארץ-ישראל בזמן המלחמה, “זאב בתפקיד הרועה”, כביכול, “ראשון לעולכים ולמשימים בזכר הקדושים”²² שאין מלה מכוערת שלא נאמרה עליו. שוב ושוב חוזרים ציטוטים מדברים שאמר ולא אמר בגנותם של יהודי אירופה, בשבח עליונותו של בניין הארץ על פני דאגה לגולה, ובייחוד סירובו להקציב כספים להצלה מכספי קרן היסוד (שנועדה לבניין הארץ). מאמציו של גרינבוים להשיג כספים להצלה ממקורות אחרים, ומאמציו להציל כשהוכרר המצב באירופה לאשורו, אינם נזכרים.

כמו כן שב ומוזכר בנו של גרינבוים, אליעזר, שהיה קאפו בבוכנוואלד: “ידע האב, כי ממנו ירש בנו את השנאה העזה כמות לשומרי תורה ולנושאי דגלה, כי כביתו וממנו שמע את הסיסמה ‘מוות ליהדות החרדית’ והוא קצע בפועל את הרהורי העבירה של אביו”, כלומר – הרג יהודים במחנה.²³ גרינבוים לא תבע מימיו “מוות ליהדות החרדית”, ואף קיבל מכתב הערכה אישי חס ממנהיגי אגודת ישראל בארץ בתקופת השואה, אך הקצף יצא עליו משום שאכן התכסא כציוני קיצוני: משום שהיה גם חילוני קיצוני, לוחם תקיף להפרדת הדת מן המדינה, שסירב לחבוש כיפה אפילו בזמן תפילה לשלום יהודי אירופה. והעיקר – הוא היה יושב ראש ועד ההצלה, והצלה כמעט שלא היתה, ובעיני המאשימים את הציונות הוא מוחזק בין האחראים הראשיים לכך.²⁴

כשם שמכלל המנהיגים הציוניים האשמה נופלת, כביכול, על כמה מהם במיוחד, כך גם מכלל פלגיה של הציונות אשם במיוחד, שוב כביכול, הפלג השמאלי שלה: מפ”ם “שיתפה פעולה עם הנאצים להשמיד את העם היהודי”, סבור אלעזר שולזינגר, ממקורבי הרב שך.²⁵ “הנהגת מפא”י והשמאל בכוונה מכוונת שלחו מליני יהודים לאובדנם” וחסמו “דרכי מילוט ליהודי אירופה”, מכריזו העיתון משפחה,²⁶ וכך הלאה. האשמה זו של השמאל אינה רק עניין

21. אהרון ישעיהו רוטר, ספר שערי אהרון, בני-ברק תשמ”ב (1982), קובץ מאמרים ורעיונות על בעיות השעה, שנתפרסמו בירחון דגלנו בשנים תשל”ז-תשמ”ב, עמ’ סט.
22. ראה: שיינפלד, הדרך, ח’ בשבט תשי”ג (1943). הדרך, שבועון אגודת ישראל בא”י, היה עיתונו של היישוב החדש שהשתייך לאגודת ישראל. החל להופיע כאלול תשי”ב (1942) בעריכת שמואל רוטשטיין, כנספח לקול ישראל, והיה מתון ממנו. ראשון לעולכים: יהושע אייכשיץ, בקדושה ובגבורה, הוצאת המחבר, 1989, עמ’ 5. יש לומר מיד, כי אייכשיץ אינו כותב על אשמת הציונות, והוא כא מחוגים מתינים יותר.
23. שיינפלד, שרופי הכבשים, עמ’ 5.
24. על יחסה של אגודת ישראל אל גרינבוים בזמן שהיה יו”ר ועד ההצלה ראה פורת, הנהגה במילכוד, עמ’ 101-116.
25. אלעזר הלוי שולזינגר, ספר על משכנות הרועים, בני-ברק תשמ”ח (1988) (להלן: שולזינגר, על משכנות רועים), עמ’ קמט-קנד. קטע זה בספרו הוא מכתב גלוי לח”כ חייקה גרוסמן ממפ”ם.
26. משפחה, ירחון הבית היהודי, מס’ 22 (סיון תש”ן), “מכה שמאלית”, עמ’ 34. ללא ציון שם המחבר.

פוליטי – מפא"י היתה המפלגה השלטת ביישוב בתקופת השואה – אלא עניין המעוגן בהשקפת העולם החרדית: כל הציונים הם מינים ואפיקורסים, אך יש בהם "מומרים להכעים" ואלה הם הציונים הסוציאליסטים – האתאיסטים הלוחמים בדת ומחללים שם שמיים בהכרה ובכוונה; ויש "מומרים לתיאבון", ואלה הם הציונים הזעיר-בורגנים והרוויזיוניסטים, שיהסס לדת ולמסורת מתוך יתר. וגם משום כך השמאל הוא האשם העיקרי, ו"הקואליציה הנפשעת" שיצר בתקופת השואה לא היתה, אליבא דספרות זו שאנו דנים בה, בינו לבין הרוויזיוניסטים, אלא בינו לבין מנהיגים רפורמיים בארצות-הברית, "שניסו להשתיק את הידיעות על השואה וכך למנוע הצלה".²⁷ אין צורך לומר שגם תנועת הרפורמה, שיזמה חידושים ושינויים והתעלמה מן הכלל המקודש "חדש אסור מן התורה", היא מוקצה מחמת מיאוס בעיני האורתודוקסיה.

כמה פרשות מתקופת השואה חוזרות ומועלות כהוכחה לאשמתם של הציונים ומנהיגיהם: האחת היא חלוקת הסרטיפיקטים שהקציבה ממשלת המנדט בידי הסוכנות היהודית, כך שמרבית יהודי אירופה, וקודם כל הציבור החרדי, הופקרו כביכול לגורלם. והשנייה היא הכרזת חרם כלכלי על גרמניה הנאצית ויישומה על ידי ארגונים יהודיים, כפרט בארצות-הברית, שנתנה כביכול עוד אמתלה בידי הנאצים לתקוף את היהודים, ומנעה מזון מפיהם, ושוב – במיוחד מפי יהודים דתיים ומנהיגיהם. אך הפרשייה המרכזית, המופיעה שוב ושוב בכל מאמר, חוברת וספר כראיה ניצחת, היא פרשת "תוכנית אירופה" (Europa Plan). היתה זו תוכניתה של קבוצת מנהיגים יהודים בסלובקיה, שכונתה "קבוצת העבודה", לשחד את נציגו של אייכמן בברטיסלבה, דיטר ויסליצ'ני, ודרכו את הממונים עליו, כדי שלא יחדשו השילוחים מסלובקיה לאושוויץ, והעיקר – כדי שיופסקו גם כל יתר השילוחים למחנות ותופסק ההשמדה בהם, ותוגש עזרה לכלואים. בפרשה זו, כפי שהיא חוזרת ומועלית על ידי מאשימי הציונות, ישנם שני גיבורים, טוב ורע, וגיבורה שנעלמה.

הטוב הוא הרב חיים מיכאל דביבר וייסמנדל, חתנו של מנהיג האורתודוקסיה בסלובקיה, "גיבור פעולות הצלה בימי השואה [...] אחד מגיבורי ישראל".²⁸ ואחד משתי הדמויות הראשיות ב"קבוצת העבודה". ואומנם, הרב וייסמנדל השקיע את כל כולו בפעולות הצלה, הן ב"תוכנית אירופה", והן באזעקת העולם

27. אייכלר, חדשות. יש להעיר מיד, כי התנועה הרפורמית התרכזה או בארצות-הברית, ואילו ועד הצלה בארץ-ישראל היה מורכב זויקא מקואליציה של השמאל והמרכז, הרוויזיוניסטים ואגודת ישראל. אלא שהכוונה כאן ככל הנראה לרב סטיבן ויין, שהיה גם ציוני וגם רב רפורמי: והוא מואשם על ידי החרדים גם בעמידה בראש תנועת החרם נגד גרמניה, ולפחות בהכרזה על החרם, וגם ב"השתקה", כלומר בזה שקיבל בתחילת ספטמבר 1942 את מברקו של ד"ר גרהרד ריגנר, נציג הקונגרס היהודי העולמי בניו-יורק, שמסר בפעם הראשונה על ההשמדה השיטתית של יהודי אירופה מפי מקור גרמני מהימן – ולא פרסם אותו מיד. ראה על כך בייחוד Arthur D. Morse. *When Six Million Died*, N.Y. 1967

28. אברהם פוקס, קראתי ואין עונה, הוצאת המחבר, תשמ"ג (1983), פתח דבר.

החופשי. כל מי שפעלו במחיצתו, כולל חבריה הציוניים והחילוניים של “קבוצת העבודה”, תיארו אותו אחר כך כאישיות בלתי רגילה, דמות מופת.

הגיבורה שנעלמה היא גיזי פליישמן, קרובתו של הרב וייסמנדל, מנהיגה ציונית צעירה, הדמות הראשית השנייה ב”קבוצת העבודה”, ולמעשה היא זו שניהלה ישירות, ולרוב לבד, את המשא ומתן עם נציגו של אייכמן, והפגינה אומץ וכוח עמידה כלתי מצויים. אך מקומה נפקד מן הפרסומים שאנו דנים בהם כאן (פרט לאחד, שאף הוא מכנה אותה “ציונית יוצאת דופן”),²⁹ והשבחים נקשרים לראשו של המנהיג החרדי בלבד.

“הרע” הוא נתן שוואלב (אחר כך דרור), נציג “החלוצ” (ארגון-הגג של תנועות הנוער הציוניות החלוציות באירופה) בג'נובה, שהעביר לחברי התנועות בשטחי הכיבוש מכתבים, כסף, חבילות מזון, תרופות ודרכונים מטעם היישוב בארץ. לפי בעלי ההאשמה, משהגיעה לג'נובה בקשתם של מנהיגי יהדות סלובקיה אל הארגונים היהודיים העיקריים אז – הג'וינט, הקונגרס היהודי העולמי והסוכנות היהודית – להעביר אליהם כסף, שבו יוכלו לשחד את ויסליצ'ני, ענו להם שלושת הארגונים בשלילה, ושוואלב, שקישר בין הצדדים, הוסיף משלו, כביכול, שיש לעשות הכל כדי ש”ארץ-ישראל תתהווה למדינת ישראל [...] ואם אנו לא נביא קורבנות, במה נקנה את הזכות לגשת אל השולחן [שולחן דיוני השלום אחרי המלחמה] ואם כן שטות ואפילו חוצפה הוא מצידנו לשאול מאת הגויים ששופכים את דמם, שהם יתנו רשות להביא את כספם למדינת אויבם להגן על הדם שלנו, כי רק בדם תהיה לנו הארץ.”³⁰ כלומר, יהדות אירופה היא הדם, הקורבן, שיהפוך את הארץ לקניין הציונות.

הדברים הכתובים כביכול במכתב זה, מהווים לדברי המאשימים, את “התמצית של האידיאולוגיה הציונית בתקופת השואה”,³¹ והם סותרים הן את עמדתו האמיתית של שוואלב, שהפציר במהלך 1943 בהנהגת היישוב להעביר את הכסף, והן את העובדה שהיישוב העביר דמי קדימה, בתיאום עם הג'וינט, באוגוסט אותה שנה.³² ואולם “המכתב” הפך כבר לציר המחלוקת, למעין סמל

29. מ' וולמן, *אות קין*, עיבד וערך: מנחם גרילק, תל-אביב, ללא ציון תאריך היצאה, עמ' 128. ספר זה הוא המתין בימין הפרסומים שבהם אנו דנים, והוא נמנע במכוון מהאשמה כלפי כלל הציונות והציונים.

30. התיאור המקורי של הפרשה מנקודת ראיית חרדית נמצא אצל מיכאל דב בר וייסמנדל, *מן המיצר*, הוצאת בני המחר, ירושלים 1960, וציטוט דברי שוואלב, לפי זיכרונו של וייסמנדל, שם בעמ' צב.

31. התיאור המפורט ביותר של הפרשה שפורסם לאחרונה, מנקודת ראות חרדית, יצא בסידרת מאמריו של סמי קאופמן ב*יתד נאמן*, “כי בדם תהיה לנו הארץ”, ויהודם והדמים”, אפריל-יוני 1989, ומשם הציטוט: 16.4.1989, עמ' 12.

32. ראה בעניין זה תנה טורקיבילונקה, *תכנית אירופה*, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, אוגוסט 1984; וכן פורת, הנהגה כמילכוד, פרק שמיני, עמ' Yehuda Bauer, *American Jewry and the Holocaust, The American Jewish Joint Distribution Committee, 1939-1945*, Detroit, 1981, pp. 369-376.

שוואלב עצמו כבר הצהיר בשביעה שלא כתב מכתב כזה מימיו, ואף נקט צעדים

של מאבק: מול מאמציו של הרב וייסמנדל, נציג היהדות המתייסרת, סמל האמונה והחיוב, המנסה בכל כוחו להציל את כלל ישראל, עומד שוואלב, נציג העמדה הציונית האכזרית, שבעיניו המדינה היא התכלית, ומסכל את מאמציו.

הסיבות

מה הן, לפי מאשימי הציונות, הסיבות ל"הידרדרותה" לשפל מחריד כזה, שאין לו כפרה? והלאו ישראל, אף על פי שחטא – ישראל הוא. כאן מועלית שרשרת של סיבות, האחת נעוצה בשנייה, בבחינת הא בהא תליא.

הסיבה הראשונה והעיקרית היא, שהציונות היא תנועה חילונית. אדם שאינו קרוב אצל היהדות החרדית, יתקשה להבין את עוצמת הטיעון הזה: חילוניות היא חילול שם שמיים, היא כפירה בעיקר, היא החטא הנורא שממנו משתלשלים ובאים כל יתר החטאים באופן טבעי ממש. "על אלו שהתנתקו לגמרי מערכי התורה אפשר להאמין הכל", אמר חבר הכנסת מנחם פרוש מאגודת ישראל, בראיון הנוגע לאשמת הציונים בשואה.³³ אך גם בלי קשר לשואה – התנתקות מערכי התורה ומן ההלכה, שהן המוסר והדרך הישרה, יכולה להוביל רק לחיי חטא ולפריקת עול בכל תחום.

"ציונות הורתה ולידתה בטומאה" – כלומר, בחילוניות – מכריז בעל אמת החברות, והיא אינה אלא "קליפה", ביטוי מתחום השטן והשדים. ואומנם, בהקדמתו לקונטרס על הגאולה ועל התמורה כותב הרב מאטמר על "שליחיו הציוניים" של הסט"א (הסטרא אחרא, השטן) "הטמאים ומטמאים את העולם כולו", שבשליחותו "חטפו" סיכוי לגאולה שהיה קיים "אחרי שסבלו אחב"י [אחינו בני ישראל] צרות נוראות מהצר הצורך שכגרמניה", והחליפוהו "בגאולה של שקר וכזב".³⁴ הווה אומר, שהייסורים שגרם היטלר היו בבחינת חבלי משיח, אתחלתא דגאולה, והשטן עיכב את בואה בעזרת שליחיו הציונים. החילוניות הציונית זזה, אם כן, לשטניות, למאבק ישיר בבורא עולם. שיינפלד ממליץ לעיין בחוברת שלו, "למען דעת את האויב החילוני וכדי לעמוד על טיבו ומהותו", ובהמשך הוא מפרט:

למשפט אייכמן היתה מטרה כפולה: עשיית הדין בחיית האדם, ומגמה

משפטיים, שטרם הסתיימו, בעקבות צייט המכתב כמחזהו של ג'ים אלן, "*Perdition*" (אבודו), שהוקרא באנגליה ב-1985. יש לציין, כי הציבור החילוני בארץ רואה דווקא בפרשת "סחורה תחת דם" והמשא ומתן עם אוילף אייכמן בקיץ 1944 כהונגריה, את ההחמצה העיקרית של האפשרות להציל מספר ניכר של יהודים בתקופת השואה, והנאשם העיקרי בפרשה זו הוא הד"ר ישראל קסטנר, מפעילי ועד העזרה וההצלה בבודפשט.

33. חדשות של שבת, 21.4.1989, בראיון עם יעקב סגל.

34. יואל טייטלבוים, הקדמה לקונטרס על הגאולה ועל התמורה, סיון תשמ"ב, עמ' כ (החוברת נדפסה לראשונה בנייירוק, 1967, ראה לעיל, הערה 19). "קליפה" – שלמון, פשעי הציונות, עמ' 3 ו-6.

חינוכית: ללמדנו את טיבה של רשעת הגויים: ואילו משפט הצללים שיש לקיימו נגד אחים פושעי השואה מטרתו היא חינוכית בלבד: להוסיב על ספסל הנאשמים את החילונית ולחשפה כאויב בנפש לאומתנו.³⁵

טיעון זה מתעלם מן העובדה, שמבשרי הציונות הראשונים היו שני רבנים, הרב צבי (הירש) קלישר והרב יהודה אלקלעי; שמראשית התארגנותה מתקיים בהסתדרות הציונית זרם דתי-ציוני (המזרחי); ושמוזו מלחמת ששת הימים התחזק מאוד בארץ הקשר בין דת לציונות, גם אם בצורות ובמגמות שונות. חטא, כאמור, גורר חטא: כיון שהציונים הם חילוניים, והתנתקו כביכול ממורשת ישראל וערכיה, הם התקרבו יותר ויותר לאומות העולם, והתרכזו כמותן ברעיון הלאומי: להקים מדינה לעם היהודי ולהיות בה ככל הגויים. ואף זה הוא חטא כבד מנשוא, משום שהדת היהודית מבוססת על ייחודו של עם ישראל ועל התבדלותו מן הגויים, שהרי “לא ככל הגויים בית ישראל”. נמצא, שהציונות פוסלת את תמצית היהדות – היות עם ישראל עם הבחירה. הרב בנימין מנדלזון מסביר זאת חד וחלק, אחרי שעסק באשמת הציונות בשואה: “כשאנו אומרים ציונות [...] אנו מתכוונים בעיקר לרעיון השיטתי שלה, הפסול מני פסול, שעם ישראל אינו עם ה' אלא עם ככל העמים, חלילה. והרי זו הפרת הכרית שבין ישראל לאביהם שבשמיים.”³⁶

ולא זו בלבד, אלא שחטא זה הביא להפרת שלוש השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל ואומות העולם במעמד הר סיני: “אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת [...] שלא ימרדו באומות העולם ואחת שהשביע הקב"ה את עובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן ישראל יותר מדי.” (כתובות, דף קי ע"ב – קיא ע"א). שתי השבועות הראשונות פירושו, ש“אסורים לצאת מן הגלות ממש כדין שמד”, כדברי המהר"ל מפראג; שאין לדחוק את הקץ בכוח, ואסור בתכלית האיסור לשאוף לשינוי במצב הגלות (שהרי צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפיוזן בין האומות), ובוודאי שאין להביא שינוי כזה בידי אדם ומתוך התגרות בגויים, ויש לחכות לגאולה מידי שמיים ולבואו של משיח. אם כן, הציונות, ששללה את הגולה ויזמה יציאה ממנה והחלפת הזהות היהודית המסורתית בזהות לאומית חופשית, היא משיחיות שקר; והיא התירה את הגויים משבועתם שלא לשעבד את ישראל יותר מדי, וכזה המיטה אסון נורא. כדברי הרבי מסאטמר:

על ידי הכתות האלו, שמשכו לב העם ועברו על השבועה על דחיקת הקץ ליקה מלוכה וחירות קודם הזמן נהרגו ר"ל [רחמנא ליצלן] ששה מלינים מישראל כי [...] זהו העונש המר המבואר בגמרא [במסכת כתובות, שבה נזכרות שלוש השבועות] אני מתיר את בשרכם כצבאים וכאיילות השדה.³⁷

35. שיינפלד, שרופי הכבשנים, עמ' 2.

36. דגלנו, ניסן תשכ"ב.

37. השבועות – ראה בינאל משה, מאמר שלוש השבועות, עמ' צג במהדורה הראשונה, ועמ' סכ"ב במהדורה השנייה. על כך שהשבועות ניתנו במעמד הר סיני, ראה במהדורה השנייה, סימן לד, עמ' מה. דברי המהר"ל מפראג – שם, עמ' נג.

וכך גם הלאה: למן הרגע ששמה לה הציונות למטרה את הקמת מדינה יהודית נעשו הלאומיות והמדינה ערך עליון במגמות הדומיננטיות באידיאולוגיה הציונית, "ומכאן ההבדל בינה ובין היהדות, שבה הערך המרכזי היה מאז ומעולם הצלת חיי יהודים", כפי שטוען היום צבי ויינמן, משפטן חרדי מירושלים, המציג מדי פעם את אשמת הציונים כשואה בכלי התקשורת החילוניים, ומוסיף: "מנהיגיה [של הציונות] לא התקלקלו בתקופת השואה".³⁸ כלומר, התנהגותם בתקופה זו אינה אלא פרק במדיניותה הקבועה של הציונות, שנקבעה עם הקמתה והיא נמשכת עד היום, ועיקרה: השגת המטרות הציוניות גם על חשבון סבלם ומותם של יהודים, לפי הכלל – "מדינת ישראל מעל הכל".³⁹ ושוב – ההשוואה ל- Deutschland über alles מתבקשת מאליה מתוך הניסוח.

ושוב גורר החטא חטא נוסף: כיון שהציונות לא בחלה באמצעים, וכיון שהאנטישמיות פעלה לטובתה לפני השואה, כי הניעה יהודים לצאת מאירופה וחלקם עלו ארצה, כדאי היה לציונות לעורר ולעודד אותה:

במשך שנים רבות הרבו במלשינות נוראות על ישראל אצל האומות ודברו עליהם בפני השרים קשות שמסוכנים מאד להאומות וצריכים לגרשם מן הארצות בחשבם שעי"ז [על ידי זה] יהי [יהיה] קל להם יותר לבצע זממם לבא [לבוא] לארץ ישראל ולארגן שם ממשלה.⁴⁰

וכך יצרו המאשימים מעין שרשרת בעלת היגיון פנימי משלה: החילוניות, אם כל חטאת, מוליכה ללאומיות; והשאיפה למדינה מובילה להתרת דמם של יהודים שאינם נתוצים לה. זהו הבסיס התיאולוגי-המהותי לאשמתה של הציונות בשואה, ויש להבחין בינו לבין הטעויות הקונקרטיים לאשמתה, המבוססים על פירוטים חוזרים של פרשות שונות. את הבסיס התיאולוגי, הנעוץ בעצם מהותה של הציונות, ביסס בעיקר הרבי מסאטמר; וההולכים בעקבותיו כבר לא עסקו הרבה בשאלות אלה, אלא הם מתפלמסים, כאמור, בעיקר על פרטים.

המאשימים ושותפיהם לדעה

את השרשרת שזכרה לעיל ביסס האדמו"ר הקודם של חסידות סאטמר, הרבי יואל טייטלבוואם, בעל וינאל משה. חסידות סאטמר היא היום הגוף הקובע והמשפיע בתוך העדה החרדית בירושלים, וחברי העדה הולכים אחרי דעתו של האדמו"ר הנערץ עליהם בעניין אשמתה של הציונות בשואה, ובצורך להחרים את המדינה ומוסדותיה מכל וכל. ביטאונם של נטורי קרתא, *החומה*, מרבה לצטט מדבריו בנושא זה. ואף הכתיר סידרת מאמרים בענייני הציונות והשואה

38. *חדשות של שבת*, 21.4.1989, בראיין עם יעקב גל.
 39. הצייטונג מתוך אברהם יצחק, "מראש העין עד יש"ע", *יחד נאמן*, 18.11.1985. מאמר זה מציג תמצית בהירה של טיעוני החרדים.
 40. וינאל משה, מהדורה ראשונה, עמ' קפב. כן ראה *החומה*, ניסן תשכ"ט, כרך יט, עמ' קלד.

בשם ”שותפיו של עמלק“⁴¹ ובמקום אחר נאמר שם בפשטות, כמעין אקסיומה: ”ידוע הוא אשר כמעט כל הגאונים והצדיקים באירופא אמרו בשעת הגזירה שהיא ארעה בגלל הכפירה הנוראה של הציוניזם נגד השבועה הקדושה.“⁴² קרובים להם בדעותיהם הם חוגים הקרובים ל”דגל התורה“ ולרב שך, ראשית, מכוח עצמם: הרב שך עומד היום בראש ישיבת פוניבז', שאביה הרחוק, ”נשמת הישיבה“, היה החזן אי"ש (אברהם ישעיהו) קרליץ. הוא היה מגדולי הפוסקים ומן הנערצים שברבנים במאה זו, והמשקם הגדול של עולם הישיבות הליטאיות בארץ. החזן אי"ש שלל בתוקף את המדינה ובפרט את הציונות, וראה בה את האחראית לשואה. היות שלא רצה להתנצח, אלא להיבנות ממוסדות המדינה, לא הבליט את דעתו זו, והביע אותה במשלים, שנעשו רווחים מאוד ברחוב הבני-ברקי. הרווח מכולם הוא הסיפור על אשה דתייה שהגיעה ארצה באוניית מפילים, ובאה אל החזן אי"ש לספר לו, בתום ובהתפעלות, על הבחורים הציונים, מארגני ההעפלה, הנושאים את עמם עלי שכם. והוא ענה לה במעשה באשה שנפלה לבור ונפצעה, בא אדם וטיפל בה, וכשהודתה לו ענה: אני הרי כריתי את הבור. כלומר, הציונות שכרתה את הבור – את השואה – ביחזעין, ומנסה עכשיו לכפר על מעשיה – לא יכופר לה. עקרונית היה החזן אי"ש קרוב לעמדתם של נטורי קרתא,⁴³ כפי ש”דגל התורה“ קרובה להם היום. אין ספק שדעותיו ועמדותיו של מי שהיה מגדולי הדור השפיעו וממשיכות להשפיע על העולם החרדי בכלל, וקודם כל על הליטאים ועל ישיבת פוניבז'.

ושנית, קו ישר נמתח מוייסמנדל אל חוגי הרב שך: הרב וייסמנדל נעשה לאחר המלחמה מתנגד חריף ביותר של המדינה והציונות, והחומר שהותיר אחריו בפרשת ”תוכנית אירופה“ נערך ופורסם בידי בניו ותלמידיו ברות זו בי 1960 בספר הנקרא מן המיצר.⁴⁴ מיד אחר כך, בשנים 1961–1962, התפרסמה בדגלנו, ביטאונם של צעירי אגודת ישראל, סידרת מאמרים קיצוניים ואלים ממש בכיטוייהם מאת עורך העיתון, הרב משה שיינפלד, שהיה ממקורבי החזן אי"ש בשנות ה-50. הסידרה הוכתרה בשם ”אני מאשים – מן המיצר“⁴⁵ הרומז

41. החומה, תשרי תשל”ד (1973).

42. החומה, ניסן תשכ”ט, כרך יט, עמ' קלה.

43. את הסיפור ראה בתוך פאר הדור, בעריכת הרב שלמה כהן, חלק ד, בני-ברק תשל”ג, עמ' רמהדרמו. ושם בעמ' גרנרנו – עוד משל דומה. פאר הדור הוא קובץ של דברים מפי החזן אי"ש, חמשה כרכים היוצרים מעין ביוגרפיה שלו.

44. על עמדתו העקרונית של החזן אי"ש ראה בערך עליו באנציקלופדיה העברית, כרך ל, עמ' 232–233. כן ראה עמנואל סיון, ”נקמתו של החזן אי"ש“, הארץ, 29.5.90.

45. לפי מנחם פרידמן (ולעיל, הערה 6, עמ' 55) הלך שיינפלד בעקבות חוברתו של ר' אלחנן וסרמן, עקבתא דמשיחא, שכתב ערב המלחמה. חוברת זו תורגמה בידי שיינפלד לעברית בי 1942 ונכללה בילקוט דעת תורה, כלי ציון הוצאה ותאריך. ואולם יש לומר, כי וסרמן מדגיש את יחסו של הנאציזם ליהודים כתגובה להתקרבות חוגים יהודיים בכלל אל החברה הלא-יהודית, בשעה ששיינפלד, שכתב אחרי השואה, הדגיש את אשמת הציונות בשואה.

כמובן על ה"אני מאשים" של אמיל זולה בפרשת דרייפוס, כלומר בא להתריע על צוול נורא שנעשה בסתר לחפים מפשע, ויש לחושפו. סידרת המאמרים באה להמשיך ולהרחיב את היריעה שפתח בה מן המיצר, ותיארה שורה של אירועים נוספים מתקופת השואה, שכולם מוכיחים כביכול את אשמת הציונות, וכן השתדלה לתת ביסוס אידיאולוגי ל"פשעיה" של הציונות בכלל.

צעירי אגודת ישראל, ובייחוד "חוג בני תורה" שבתוכם, היוו אז קבוצה אופוזיציונית בתוך אגודת ישראל, ומאמריו של שיינפלד בדגלנו לא ביטאו את רוח המפלגה כולה. להיפך: דגלנו נשא כבר עם קום המדינה אופי מיליטנטי, ובשנות ה-50 וה-60 נעשה במה למבקר דרכה של האגודה. ואומנם, בעקבות פרסום המאמרים כתב הרב יצחק מאיר לוין, מנהיגה של האגודה, לשיינפלד בשנת 1958, כי עליו להחליט להיכן הוא שייך: לנטורי קרתא, או לאגודה; ועל כל פנים, אי אפשר "שדגלנו תהיה נטי' בולטת לטובת נטור'ק [נטורי קרתא]"⁴⁶. אחרים, בתוך אגודת ישראל ובין מקורביו, ראו בו אדם קיצוני. ואומנם, סידרת מאמריו של שיינפלד קובצה לחוברת שרופי הכבשנים מאשימים על ידי "חוג בני תורה שע"י צעירי אגודת ישראל בארץ-ישראל" ב-1975, סמוך למותו, והיא חוזרת ומתפרסמת מאז בכמה מהדורות. החוברת אינה מפעלם היחיד של "חוג בני תורה" בנושא זה: בין 1977 ל-1985 הם פרסמו חמישה כרכים בשם השקפתנו – לבעיות השעה באספקלריה של דורות, ובהם רבים ממאמריו של שיינפלד ומרעיונותיו. עורך השקפתנו, אהרון ישעיהו רוטר, נחשב למקורב לרב שך ולממשיכו של שיינפלד, גם כמובן של נטייה אל נטורי קרתא.⁴⁷ החוג נפלט מאגודת ישראל בשל פער ההשקפות ביניהם, חבריו התקרבו לחוגי הרב שך, והיום הם שייכים ל"דגל התורה".

ב-1985 הופיע ביוזמת הרב שך העיתון יתד נאמן, ושימש במה גם לרעיונותיהם של שיינפלד והחוג: חודשים ספורים לאחר הופעת הגיליון הראשון כבר הופיע בו מאמר המתמצת אותם באופן חד וברור, בלשון שווה לכל נפש.⁴⁸ אחר כך פורסמו כתבות שונות בנושא זה, ולאחרונה פורסמה במוסף העיתון סידרת כתבות ארוכה, שעניינה, בפעם המיידע-כמה, "תוכנית אירופה". מחברם, חוזר בתשובה, העיד על עצמו כי הוא "בחור של הרב שך".⁴⁹

עוד קן אחד מוליך מן העדה החרדית אל הרב שך: חסידות בעלז, שהיתה שייכת לעדה החרדית, נפרדה ממנה תוך סכסוך מר ואלים ב-1980, ובבחירות

46. ראה אצל יוסף פונד, אגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל – אידיאולוגיה ומדיניות, עבודה לתואר שלישי, אוניברסיטת בר-אילן, אייר תשמ"ט, כרך ב, עמ' 441, הערה 328. ברצוני להודות לד"ר פונד על הבהרותיו בנוגע לעמדותיה של אגודת ישראל – ד"פ.

47. השקפתנו, לבעיות השעה באספקלריה של דורות, זכרון מאיר, בני-ברק תשמ"א, כרכים א-ה. גם מאמרי רוטר בדגלנו פורסמו בספר – ספר שערי אהרון (ראה הערה 21).

48. ראה לעיל, הערה 39.

49. ראה לעיל, הערה 31.

האחרונות הצביעה ל"דגל התורה". הרבי מבעלז, יישכר דב רוקח, מקורב אישית לרב שך.⁵⁰ ואומנם, הרב אייכלר, עורך שבועונה של חסידות בעלז, *המחנה החרדי*, משמיע דברים חריפים ביותר על הציונות בתקופת השואה, ברוח סגנונו של שבועון זה בכלל.⁵¹

גם עיתונים שאינם פוליטיים או אידיאולוגיים להלכה עוסקים בשאלה זו, כמו *משפחה*, ירחון הבית החרדי, שפרסם לאחרונה כתבה חריפה במיוחד, הנקראת "מכה שמאלית – הכחשת השואה נוסח ישראל".⁵² מזון רוחני דומה נועד גם לחוזרים בתשובה, כדי שידעו במה חטאה הציונות, וכדי לחזקם בהחלטתם לעזוב את העולם החילוני-ציוני. *משפחה* יוצא לאור מטעם חוג ליטאי שבהשפעתו של הרב שך, והחוזרים בתשובה מקבלים בעיקר את שרופי הכבשים מאשימים.⁵³

מכל האמור לעיל נראה, שהעיסוק בשאלת אשמת הציונות כשואה מרוכז היום בעיקרו בסביבתו של הרב שך. השאלה העיקרית היא, האם הרב מטפח ומעודד מגמה זו של האשמת הציונות ביוזמתו הוא, או שהיא ממשיכה להתקיים מימי החזון אי"ש, והתחזקה על ידי הצטרפות "חוג בני תורה" וחסידות בעלז, ואין הרב שך בהכרח שותף לה. לשאלה זו יש משנה חשיבות כתוצאה ממעמדו של הרב שך, שהוא האיש החזק ביותר ברחוב החרדי היום, החולש על אף גילו (96 – שלושה אנשים בני 30, אומר עליו הרבי מבעלז), על שתי מפלגות, כמה עיתונים וביטאונים ושורה של ישיבות ומוסדות תורניים: איש בעל השפעה בפוליטיקה הישראלית, באמצעות נציגיו, למרות שאינו מעורב בה בעצמו; והיחיד, כפי שמאמינים חסידיו, שבאמת נלחם היום בציונות.⁵⁴

את יחסו לשאלה זו אפשר אולי להבין על ידי בחינת דרך העבודה של ביטאון ושופרו העיקרי, *יחד נאמן*: על העיתון ממונה "ועדה רוחנית", ששבעת חבריה הם ראשי ישיבות, דיינים ופוסקי הלכה, מתלמידי המובהקים של הרב, והם מהווים בעצם צנזורים עליונים. חוץ מהם ישנם, לדברי אחד מעורכי העיתון, נציגים של חברי הוועדה, המקשרים בינה לבין העיתון, בודקים את החומר יום-

50. ראה על כך בפירוט אצל אמנון לוי, *החרדים*, ירושלים 1989 (להלן: לוי, החרדים), עמ' 208-211; זמשה הורוביץ, *הרב שך, שהמפתח ביזו*, ירושלים 1989 (להלן: הורוביץ, הרב שך), עמ' 121.

51. ראה, כדוגמה, הערה 10 לעיל. סגנונו של *המחנה החרדי* חוקפני ביותר, וזאת בכונה ברורה, כדברי עורכו. נציגו ואיש אמונו של הרבי מכלוז, הרב יוסף עמרם מושקוביץ, בודק אותי בקפידה לפני צאתו לאור. ראה מנחם מיכלסון, "עתונות חרדית בישראל", קשר 8 (נובמבר 1990), (להלן: מיכלסון, עיתונות חרדית), עמ' 20-21.

52. ראה לעיל, הערה 26.

53. למעשה הגיעה חוברת זו לידיעתו של הציבור החילוני באמצעות חזר בתשובה, נכדו של יצחק גרינבוים, שפנה אל חברי כנסת בבקשה למחות על ההאשמות נגד סבו, ופתח בכך שורה של דיונים ציבוריים בנושא, מ'1984 ואילך. פרשה זו מעידה בין היתר על העדר הקשר בין הציבור החרדי לחילוני: החוברת היתה קיימת כבר 9 שנים, ובהדפסה רביעית, בציבור החרדי, לפני שנודע עליה בציבור החילוני.

54. שולזינגר, על משכנות רועים, עמ' סו.

יום לפני פרסומו, ומאשרים אותו לפרסום בחתימת ידם. לא ייתכן, אם כן, שדברים יתפרסמו בביטאון של מפלגתו, "דגל התורה", ויהיו מנוגדים לדעותיו. גם לו היה קורה דבר כזה פעם אחת, בוודאי לא היה נשנה, שכן חברי הוועדה והמקשרים, הפועלים על דעת הרב שך, משתדלים "לחשוב ברוחו של הרב", כדברי העורך.⁵⁵ הרב מסכים, אם כן, לדברים שפורסמו ביתד נאמן שוב ושוב ביחס לאשמת הציונות בשואה.

הוכחה נוספת להסכמתו היא ההקדמה הנלהבת שכתב ב־1982 לספרו של אהרון ישעיהו רוטר, *שערי אהרן*, שהוא קובץ מאמרים בעניינים שונים שהתפרסמו בדגלנו. אלה כוללים, בין היתר, את מאמצי ההצלה של הרב וייסמנדל "שהמנהיגים הציוניים הם הם שעייכו" אותם, את "מכתב" שוואלוב, וגם חידוש משלו – שמחתו של וייצמן על ההשמדה באושוויץ. לפי דברי הרב שך בהקדמתו, נכתבו כל המאמרים האלה "לפי דעת תורה [...]" כי זהו האמת, והאמת לעולם עומדת [...]. ויהי רצון שיפוצו מעינותיך כהנה וכהנה." הביטוי החשוב כאן הוא "דעת תורה" – דבריהם המחייבים של חכמים.⁵⁶ נראה, אם כן, שהרב שך רואה בדברי רוטר על אשמת הציונות אמת מחייבת, שיש להפיצה ברבים, ולכל הפחות, נראה שהוא ממליץ עליו כעל תלמיד כשר שכדאי לקרוא בספרו.

יחד עם זאת, הרב שך לא כתב או דיבר באופן ישיר על אשמת הציונות בשואה, אם משום שהוא מסכים עם תוכן הדברים או רוחם, אך לא עם צורת הביטוי החריפה שניתנה להם: או משום שהוא מעדיף, מטעמים שלו, שהדברים יופצו על ידי אחרים ולא בשמו: ייתכן אף שהוא מוכן לסבול בקירבתו גם חוגים ואנשים קיצוניים ממנו, ובלבד שתישמר אחדות המחנה בשליטתו.

בראשית 1991 עורך הרב שך סערה ציבורית: "התשובה ברורה עד למאד", אמר הרב, "הקב"ה ניהל חשבון אחד לאחד, השבון ארוך המשתרע על פני מאות שנים, עד שהצטבר לחשבון של ששה מליון יהודים וכך התרחשה השואה [...]. זה עצה של הקב"ה וזה בהכרח עונש. ואם לא נקבל את זה כעונש, הרי כאילו שאנו לא מאמינים בהקב"ה ח"ו. ולאחר השמדת הששה מליון מתחיל חשבון חדש עם עם ישראל. אין לנו מושג כלל על כמה שנים ישתרע חשבון זה, מתי תתמלא הסאה [סאת החטאים = ד"פ]."⁵⁷ השקפה זו של שך ועונש, ככל שהיא מקוממת, לפחות אינה מבחינה בין חלקים שונים של העם היהודי: כולם חטאו וכולם נענשו. ייתכן, על כן, שהרב שך מתון יותר מן הרבי מסאטמר ומן העדה החרדית בסוגיה זו. ואכן, המתפרסם על כך ביתד נאמן מתון יותר ממאמריו המקוריים של שיינפלד.

55. הורוביץ, הרב שך, עמ' 87: מיכלסון, עיתונות חרדית: ובשיחה טלפונית עם אחד מעורכי יתד נאמן, בנובמבר 1990. יתד נאמן הוקם כתשובה לאגודת ישראל, ולהתקפות עיתונה המזדיע על הרב שך, וגם עובדה זו מחייבת פיקוח על תוכן העיתון.

56. ראה הערה 21, ושם הקדמה, הכתובה כמכתב מן הרב שך אל רוטר, מיום כ"ח בניסן תשמ"ב.

57. דבריו פורסמו במלואם ביתד נאמן, 28.1.1991.

מי שאינם מפרסמים חומר המאשים את הציונות בשואה הם אגודת ישראל, ש"ס וחב"ד. האגודה, שהיא המפלגה הוותיקה והמעורבת ביותר בפוליטיקה הישראלית, נוהרת מלעורר מריבות עם הרחוב החילוני: מנהיגיה רוצים לטפח את החינוך, מגן ועד ישיבות, שהוא בעיני החרדים בכלל עיקר העיקרים, ולשם כך הם זקוקים למשאביה של המדינה: תלמידי הישיבות (המונים היום בין 18 ל-20 אלף בחור),⁵⁸ ואברכי ה"כוללים" (בחורי ישיבות שנישאו וממשיכים ללמוד במסגרת הנקראת "כולל"), ויתר אלה ש"תורתם אומנותם", אינם עובדים. והעיקר – כפי שהבהיר הרב יצחק מאיר לויין לרב שיינפלד – אין זו השקפתה של אגודת ישראל, ואף לא של חב"ד, ואין הן תומכות בדעה קיצונית זו. ועל כך עוד יורחב הדיבור בהמשך.

גם ש"ס, המעורבת מאוד אף היא בפוליטיקה הישראלית, אינה מביעה דעה זו, למרות שהיא נתונה להשפעה מתמדת של הרב שך. אולי גם משום שרובה ככולה מאנשי עדות המזרח, שהשואה פגעה בהם הרבה פחות מכפי שפגעה ביהודי מזרח אירופה, ובייחוד פגעה מעט ביהדות צפון אפריקה. לעתים נדירות מביע מנהיג של ש"ס דעה בנושא השואה, כמו הרב הראשי של בת"ם, יוסף בר-שלום, שטען כי היטלר יכול היה לפגוע גם ביהודי צפון אפריקה, אך מכיון שאלה, בניגוד לאחיהם, יהודי אשכנז, לא כפרו באלוהים – נשאר בחיים.⁵⁹ לסיכומו של עניין זה ייאמר, כי העולם התורני הליטאי, שנלחם מלחמת חורמה בחסידות מראשית צמיחתה, לחם גם בציונות המדינית מיד עם התארגנותה בסוף המאה הקודמת, וקרא לה "כת", כפי שקרא לקראות ולשבתאות, והטיף להחרמתה. דובריו של עולם זה ראו בציונים כופרים פורקי עול, מומרים להכעיס. ואילו העולם החסידי כרובו (להוציא את תצרות בעלז, מונקץ' וסאטמר) לא החרים את הציונות עם הקמתה, וראו בציונים "תינוקות שנשבו".⁶⁰ השתלשלות עניינים היסטורית זו מבהירה לפחות חלק ממצויאות ימינו.

נראה, אם כן, שיש התאמה בין מידת הקיצוניות ביחס למדינה מזה, ולרוב גם לדת. לבין מידת האמונה באשמתה של הציונות בהתחוללות השואה. אמונה זו חזקה יותר בצד הקיצוני יותר, ולהיפך. מידת מעורבות גדולה יותר במוסדות המדינה, גם אם היא באה רק כדי להיבנות מהם, מסייעת – לפחות כלפי חוץ –

58. שושנה חן, "אף פעם לא היו כל כך הרבה תלמידי ישיבה", 7 ימים, מוסף ידיעות אחרונות, 5.10.1990, לפי הערכה של פרופ' מנחם פרידמן. לפי פרופ' מנחם פרידמן, מנהל המכון למחקר סוציולוגי של קהילות באוניברסיטת בראייל, מניע המספר, יחד עם תלמידי הישיבות התיכניות והמקצועיות, ליותר מ-44,000. שם.

59. הדברים פורסמו בינואר 1989 בעלון האיגוד המיועד לבתי-הכנסת הספרדיים בבתי-ים. ראה על כך בעיתון העיר, ב' 27 בינואר 1989 – הרב התנצל על דבריו כעבור שבוע, באותו עלון.

60. ראה אצל יוסף שלמון, "תגיבת החרדים במזרח אירופה לציונות המדינית", בתוך: הציונות ומתנגדיה בעם היהודי, קובץ מאמרים, ירושלים תש"ן, כמיוחד עמ' 67-68. ומאמרו של הרב מנחם הכהן, "בין 'מומרים להכעיס' ל'מומרים לתיאבון', על האידיאולוגיה האנטי-ציונית של הרב ש"ך", דבר, 20.3.1990.

לצורות פעולה או ביטוי מתוננות יותר.⁶¹

למפרסמי אשמתה של הציונות יש שותפים לדעה: האחת היתה התעמולה הסובייטית, עד ימי גורבצ'וב, שהדגישה שוב ושוב את שיתוף הפעולה של הציונים עם הנאצים, בצורות שונים ובפרסומים שונים, שלא כאן המקום לפרטם. דוגמה אחת בלבד היא סידרת מאמרים מאת לב קורנייב, שהתפרסמה בברית-המועצות ביום השנה ה-40 לשחרור אושוויץ, וכתרתה: "הציונים נושאים באחריות להשמדת היהודים באירופה בשנים 1941-1945".⁶² השותף השני הוא אנשי השמאל הקיצוני עד טרוצקיסטי בעולם המערבי, כמו אדווין בלק ולני ברנר, מחבריהם של שני ספרים הרואים ב"הסכם ההעברה" שנחתם בין הסוכנות היהודית לגרמניה הנאצית באוגוסט 1933 את ראשיתו של שיתוף הפעולה כביכול בין הציונות לבין גרמניה הנאצית: וכמו ג'ים אלן, מחברו של המחזה *אבדון*, שהועלה באנגליה, המשתמש שוב בפרשת קסטנר וב"מכתב" שוואלב להוכחת שיתוף פעולה כזה.⁶³

השותף השלישי הוא ארנסט נולטה, שהטיל ב-1985 את האחריות למדיניותו האנטי-יהודית של היטלר על חיים וייצמן, משום שהכריז מלחמה על היטלר לצד בעלות הברית. כך כתב, כזכור, הרבי מסאטמר, כ-20 שנה לפניו.⁶⁴ (גם שיינפלד מטיל אשמה זהה על סטיבן ויזן, משום שהכריז חרם על גרמניה.⁶⁵) נולטה מתנגד, בין היתר, לדעה שהיטלר הוא היוזם והאחראי העיקרי ל"פתרון הסופי", וסבור שגורמים נוספים ושונים הביאו להתחוללות השואה, ורואה במנהיג הציוני הרשמי את אחד מהם. הרבי מסאטמר בטוח בכל לב באשמתו של היטלר ושל כל הגרמנים כאחד, ושולח בהם קללות נמרצות – אך גם הוא סבור

61. בכך אני חולקת על דעתו של פרופ' מנתם פרידמן, חוקרו המובהק של העולם החרדי בארץ, הסביר כי אחריותה של הציונות לשואה היא דעה המקובלת על כל פלגיו. ראה מאמרו, "The Haredim and the Holocaust", *The Jerusalem quarterly*, 53 (winter), pp. 86-114. (1990) יש לזכור, עם זאת, כי מאמרו מתבסס על חומר משנות ה-40 עד שנות ה-60, בשעה שכאן הצגנו את המצב בשנות ה-80.
62. הסידרה פורסמה ב-13*10 בינואר 1985 ביומן *התעשייה הסובייטית*, וצוטטה בהרחבה במעריב, 25.1.1985, על ידי חנוך ברטוב.
63. Jim Allen, *Perdition*, London 1986. הבולט מבין הספרים על הסכם ההעברה הוא Lenni Brenner, *Zionism in the Age of Dictators. A Reappraisal*, London & Edwin Black, *The Transfer* Canberra 1983. עמ' 250*299. כן ראה *The Untold story of the secret pact between the Third Reich and Jewish Palestine*, London 1984.
64. על דברי הרבי מסאטמר ראה לעיל, הערה 19. ועל דברי נולטה, ראה *במוסף הארץ*, 17.4.87, ובהארץ, 26.4.87. נולטה טוען שם בשיחה איתו, כי למעשה אמר רק, שהכרזת וייצמן יכלה לתת להיטלר הצדקה להחזיק את יהודי גרמניה במעצר. שיינפלד, שרופי הכבשים, עמ' 15.
65. שם, עמ' 15 ואילך.

שהיטלר אינו האשם היחיד, שהרי הציונות היא שהפרה את השבועות שהשביע הקב"ה את עמו, וככך התירה את הגויים, והגרמנים בכלל זה, משבועתם. כלומר, שניהם רואים בציונות, או כמנהיג ציוני, את הגורם שעורר את היטלר לפעולה, ושניהם לוקים בחוסר הבנה גמור של הנאציזם ומניעיו, שלא כאן המקום לעמוד עליהם. אלא שאצל נולטה הציונות היא גורם אחד מתוך כמה, ואצל הרבי מסאטמר – הגורם העיקרי.

כך חברו לדעה דתיים קיצוניים עם כופרים קיצוניים, אנשי שמאל במערב עם התעמולה הרשמית הקודמת בגוש המזרחי, רב חסידי עם גרמני שהיה היסטוריון, כל אחד ממניעיו הוא. קשה לדעת אם יש שיתוף פעולה מעשי בין השותפים לדעה, וסביר להניח, שכמעט שאינו קיים.⁶⁶

מחבריו של החומר המתפרסם בארץ על ידי החוגים החרדיים הקיצוניים שמנינו אינם היסטוריונים: דבריהם כתובים לרוב ללא מראי מקום, או עם מראי מקום מוטעים או לוקים בחסר. הציטוטים הם מדברים שנאמרו ושלא נאמרו, והאירועים המוזכרים אירעו רק בחלקם, וגם אלה ברובם המכריע לא אירעו כפי שהם מתוארים. אין סדר בטיעונים, ויש חזרה מתמדת על אותם נושאים. כמה מהם אינם מזדהים בשמם האמיתי על גבי פרסומיהם, ולפעמים לא מצוינים זמן ההוצאה לאור, שמה ומקומה. כמה מהם טוענים לקיומה של יד זדונית המעלימה מהם מסמכים, ולכן אינם יכולים להסתמך על חומר ראיות מכריע.⁶⁷

האם ניתן, אם כן, לראות בכוחים זייפנים פשוטים, המעוותים את אירועי ההיסטוריה לתכליתם? לפני שיחרץ פסק דין כזה יש לקחת בחשבון, כי יחסם של החרדים לאמת ההיסטורית שונה מיחסו של החילוני הרציונלי, האמון על ספקנות, על ביקורת המקורות ומחשבה עצמאית, על כתיבה חסרת פניות ככל האפשר, ואם הוא חוקר – גם על חידוש חידושים שלא עמדו עליהם חוקרים לפניו. ואילו לאדם חרדי יש מסגרת של אמת ואמונה שנקבעה כבר לפני אלפי שנים: הוא יודע שמשה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים וכו', ותורה זו העוברת מזור לזור היא האמת האחת והיחידה, הנצחית והקבועה, שאין להרהר אחריה, אלא רק לפרשה. ועל כן, כל כתיבה ודיבור באים לשרת את האמונה ולפאר שם שמיים, ומבחנם הוא עד כמה הם משרתים את החינוך לאמונה, ולא עד כמה הם חושפים איזו אמת אובייקטיבית ומשתנה. ועל כן גם אין הוא מייחס למסמך חילוני שום מעמד, ואין הוא חייב כלל בציטוט מדויק שלו: רק לכתבי הקודש ולדברי רבנים יש חוקף מחייב של קדושה, ולא לשום

66. בדיון שהתקיים אחרי הרצאתו של פרופ' ריכרט ויסטרך, "Anti-Zionism as Antisemitism", in: *Present-Day Antisemitism*, ed. Yehuda Bauer, The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, The Hebrew University of Jerusalem, 1988, pp. 175-188, אמר ויסטרך, כי חוברתו של שיינפלד מצוטטת על ידי מחברים ערבים, סובייטים וכן השמאל הקיצוני, השותפים לדעתו. אך אין זה שיתוף פעולה מעשי.

67. הסברים פרקטיים לכך ראה אצל לוי, החרדים, עמ' 245. כן ראה עמ' 15 ו-17, על אמת ודמיון בעולם החרדי.

דבר זולתם. וכבר אמר הרבי מלובביץ', ש"המדע מנסח תיאוריות והיפותיזות ועוסק בהן, ואילו התורה עוסקת באמיתות מוחלטות".⁶⁸ עוד יש לזכור כי ההתפלמסות ברחוב החרדי, בין פלג אחד למשנהו ובין רב לרעהו, מתאפיינת בכיטויים הקיצוניים והאלימים ביותר ובמלחמה בכל העוצמה והאמצעים בקשר לכל נושא, והנושא שאנו דנים בו ככלל זה. בעיני החרדים תגובה כזו היא ביטוי לאמונה עמוקה ובלתי מתפשרת, וכל המרבה והמקצין, ואף מכה את חסידי הרבי שכנגד, הרי זה מאדיר שם שמיים – ושם רבו.⁶⁹

השאלות שההאשמה עונה עליהן

השואה ואירועיה מטרידים ומעסיקים את העולם החרדי האשכנזי באופן בלתי פוסק. "כשנכנסים היום לחצר של חסידים – מריחים שואה", אומר צאצא של חסידי גור. ואין תימה בדבר: רובם של יהודי אירופה נרצחו, והיהודים החרדים בכלל זה. התמונה העולה מדברי מאשימי הציונות, כאילו היתה כל יהדות אירופה חרדית (ולכן התנכלה לה הציונות) רחוקה מאוד מן המציאות: בפולין, לב יהדות אירופה, שמנתה 3.3 מיליון יהודים ערב המלחמה, היו בעלי האוריינטציה הציונית הציבור הדומיננטי, שמנה יותר מאשר הבונד ואגודת ישראל גם יחד, והאגודה מנתה למעלה מ-20% בסך הכל.⁷⁰ אלא שהיהדות החרדית הוכתה מכה קשה, גם בגלל נתונים שפעלו נגדה: העדר אפשרות לנוע במשפחות גדולות או בישיבות; אי ידיעת שפות פרט לידיש, והעדר מקצוע מועיל; הלבוש והמראה המזהים, הפחד מרוסיה הסובייטית, שמנעה בריחה אליה; והתלות הגמורה ברכנים ובמוצא פיהם.

וכך, ישיבות ומרכזי תורה נכרתו, עולם יהודי שלם ירד לטמיון. המעטים שנותרו, שברובם המכריע החזיקו באמונתם למרות הכל, נשארו מול שאלות כבדות משקל, העולות לאחרונה ביתר שאת: קודם כל, שאלת השאלות – האם היתה השואה ביטוי רצונו המפורש של אלוהים? כיצד זה נתן שמאמיניו יעונו ויירצחו כך? ואיזה חטא יכול היה יהודי לחטוא, שבעבורו יירצחו מיליון וחצי ילדים יהודים? בגיטו לודז', בתחילת 1943 – בעיצומה של השואה – קרא המשורר אלתר שגור את אלוהים לדין תורה "ברשות עדת היהודים שומרי מצוותיך", ושאל אותו כאיוב בשעתו, לפני ארון הקודש הפתוח: "במה חטאנו, אם חטאנו? [...] ובמה חטאו עוללינו וטפנו? מעשינו הטובים מרובים על מעשינו הרעים! אסור לך להוסיף ולהעניש אותנו!"⁷¹

68. אגרות קודש, קיבץ א (עניני אמונה ומדע), הוצאת כפר תב"ד, 1972, עמ' 10.

69. למשל: המכות שהפליאו "הקיוקים של הרבי מגור" בחבר הכנסת מנחם פריש בן ה'70 ביוני 1984, מפני שחשזו בו כי רמו, שהרבי מגור, בן ה'86, כבר לא יוכה לרוטציה הבאה באגודת ישראל.

70. עמנואל מלצר, מאבק מדיני במלכות – יהודי פולין 1935-1939, תל-אביב 1982, עמ' 280-281.

71. ראה דבריו בספר אני מאמין, עדויות על חיייהם ומותם של אנשי אמונה בימי השואה, כינס וערך: מרדכי אליאב, הדפסה שלישית, ירושלים תשל"ח (1978), עמ' 248-249.

האשמת הציונות כשואה היא תשובה הפוטרת את ההתמודדות התיאולוגית עם השאלה המכרעת הזו, ומסיטה אותה אל גורם חיצוני. מי שמקבלים אותה אין להם עוד צורך לבחון את אמונתם, ולשאל את עצמם שאלות נוקבות הנוגעות לדרך חייהם. ואולם תשובה זו אינה רק עדות לשטחיות ולדלות רוחנית, ועלבון לאמת ההיסטורית ולעם היהודי: היא גם עלבון לבורא עולם ולמאמיניו. שהרי אם הכל נהיה בדברו, והוא המפעיל את כל עולמו, הרי הוא שהפעיל גם את היטלר וגם את הציונות, ולא ייתכן, איפוא, שהציונות תהיה “אוטונומית ברשעותה תחתיר”, כביטוי הקולע של הסופר יורם קניוק, בתגובתו לחוברת שרופי הככשנים מאשימים.⁷² וגם אם נאמר שהכל צפוי והרשות נתונה, ואדם אחראי למעשיו גם בתוך הסדר האלוהי הכולל המשגיח עליו, איך ייתכן שהגויים לא ידעו שהם מותרים משבועתם, כפי שאפשר להבין מדברי הרבי מסאטמר – והציונות ידעה שהיא מתירה אותם? או שהציונות היא כלי שרת בידי אלוהים, כמו כל אלמנט אחר בעולם, ועשתה מה שעשתה במצוותו, ולא מרצונה: או שרשעתה גדולה כל כך שהיא חרגה משלטונו, והיא כוח עצמאי העומד מולו ועושה כרצונו, כעין שטן מודרני. הכרה כזו בכוחה הקוסמי של הציונות אינה מתקבלת על הדעת, ואם אנשים מאמינים מוכנים לכפור כך בסמכותו של בורא עולם הרי זו עדות למצוקה עמוקה שפקדה אותם בעקבות השואה.

ועוד: הציונות, לפי מאשימיה, המיטה אסון על כלל העם היהודי. כלומר, גם מי שלא היו ציונים, וחרדים בכלל זה, נענשו על חטאיה. איזה מין צדק אלוהי הוא זה, שואלים חרדים היום: “השופט כל הארץ לא יעשה משפט? [...] מדוע נרצחו בתוך ששה מליוני היהודים גם אלו שהיוו את שמנתה וסלתה של היהדות החרדית” ולא חטאו? ומכאן משתמעת השאלה, מדוע זה ניצל דווקא היישוב הציוני, שרובו מנה כופרים גמורים, מן השואה? ואם נענשו חרדים בשואה על חטאיהם שלהם, הרי שהעונש היה “למעלה מכל מידה”, כפי שהיום אומרים חסידים בגלוי.⁷³ ואומנם, נראה שחלק גדול מן העולם החרדי, ובעיקר מן העולם החסידי, אינו מקבל תשובה זו של האשמת הציונות, או תשובה אחרת שיש בה פנקסנות של שכר ועונש, ואדמו”ריו מחפשים תשובה מעמיקה והולמת ממנה: ולפי שעה הם סבורים, שדרכי השם נסתרות מבינת אדם: שאולי היתה זו תקופה של חבלי משיח או של “הסתר פנים”, שבה הסתיר את פניו מעמם, מסיבות השמורות עמו; ושלמרות הכל גדולתו וצידקתו אינן מוטלות בשום ספק, ויש להצדיק את הדין, ולהמשיך לעבוד אותו באמונה שלמה, שכן “רק רצונו יתברך זהו אמת וצדק”. דברים אלה נאמרו כבר בתקופת השואה, והם ממשיכים ונאמרים גם היום.⁷⁴

72. ראה רשימתו, “הציונים – פושעי השואה”, כותרת שהיא ציטוט מחוברתו של שיינפלד, מעריב, 11.5.1984.

73. אמתה ומדע, אגרות קודש מכבוד קדושת אדמו”ר שליט”א מליובאוויטש, 1973, עמ’ 115-124. בעניין הצלת היישוב ראה הורוביץ, הרב שך, עמ’ 24, על דבריו של החפץ חיים ערב השואה – “ובהר ציון תהיה פליטה”, ולא כל העם ייספה.

74. על העדר תשיבה בתקופת השואה מצד שארית רבני וארשה ראה, למשל, הלל זיידמן,

דוגמה אחת לדברים הנאמרים היום הם דברי תשובתו של הרבי מלובביץ' לחסידיו, שהעלו לפניו שאלות נוקבות על מעשי אלוהים בשואה, ולרב שך, שדיבר על חשבון של אחד לאחד, של שכר ועונש. לדעת הרבי מלובביץ' שאלות אלה עולות "מחמת קוצר המשיג ועומק המושג", כלומר, קוצר בינתו של המשיג על מעשי אלוהים, לעומת עומק מטרותיו ותוכניתו הכוללת. כשחסידיו המשיכו והיקשו, ענה להם, שעל כל פנים הוא מאמין "באמונה שלמה שהוא [הקב"ה] מנהיג לכל הכרואים גם כעת השואה", כלומר, אלוהים לא ירד למדרגה של מדידת עונשים לאלה ולאחרים.⁷⁵ ועל דברי הרב שך הגיב: "מוח אנוש אינו מסוגל למצוא שום הסבר לזוועה הנוראה שהתחוללה שם".⁷⁶

שאלה כבדה שנייה שהחרדים מתייסרים בה נוגעת ליכולתם של הרבנים להעריך ולהבין תהליכים בתקופת השואה ולתת למאמיניהם עצה נכונה. החרדים התייסרו בה כבר אז, כפי שמעידה העדות הידועה על דברי הרבנית מסטרופקוב: במאי 1944, עם תחילת השילוחים הגדולים מהונגריה לאושוויץ, הגיעה גם הרבנית לשם, ועל סף כניסתה לתאי הגז אמרה, ואיש הזונדרקומנדו רשם את הדברים מפיה:

הנה אני רואה סופם של יהודי הונגריה. הממשלה אפשרה לחלקים גדולים מהקהילות היהודיות להמלט. העולם [הציבור] שאלו בעצת האדמו"ר⁷⁷, והם הרגיעו תמיד. הרבי מבלז אמר שהונגריה תצא כחרדה בלבד. והנה הגיעה השעה המרה, שלא יתה עוד בידי היהודים כדי להושיע את עצמם. אכן, מן השמיים הסתירו מהם, אבל הם עצמם [הרבנים] ברחו ברגע האחרון לארץ ישראל, את נפשם הצילו, ואת העם עזבו כצאן לטבת. ריכונו של עולם! ברגעי חיי האחרונים אני מתחננת לפניך, מחל להם על תילול השם הגדול!⁷⁷

זמן גיטו וארשה, תל-אביב תשי"ז (1946), עמ' 106. וכן ראה אצל מגדל פייקאז', חסידות פולין בין שתי המלחמות ובגזרות ת"ש-תש"ה ("השואה"), ירושלים 1990 (להלן: פייקאז'), בייחוד על דרשיתיו של האדמו"ר מפיאסצנה, ר' קלונימוס-קלימיש שפירא, שהושמעו במשך כשנתיים בגיטו וארשה מקיץ 1940 עד קיץ 1942. עד לגירוש הגדול לטרבלינקה, והוצאו לאור על ידי חסידיו בארץ בשם *אש קודש*, ירושלים תשי"ז, עמ' 373-411, והציטוט שם בעמ' 400. כן ראה פסח שינדלר, "צידוק הדין מתוך השואה", פתחים (ספטמבר 1981).

75. ראה הערה 73. באגרות אלה ממשיך הרב משל על "מנתח מומחה" (אלוהים) הנאלץ לקטוע "אבר מרועל" (יהדות אירופה) כדי להציל את חייו (את "נשמת האומה"). תשובה מתרידה זו עוררה כעס ופליאה בציבור החילוני בישראל, ופתחה התכתבות בינו לבין ח"כ חייקה גרוסמן ב־1980, מעל דפי העיתונות היומית. עיקרי תשובתה לרב פורסמו בעל המשמר, י' כאלול תש"ם (1980). הפרופ' יהודה באואר שקל לתבוע את הרבי לדין: מעריב, 23.4.11990. כאמור, גם חסידו הרב עצמם המשיכו והיקשו על דבריו, כמפורט באגרות.

76. יחד נאמן פרסם את תשובת הרבי מלובביץ' ב־28 בינואר 1991, באותו גליון בו פורסמו דברי הרב שך.

77. פייקאז', עמ' 412-416, והציטוט משם, עמ' 413.

הרבנית הצביעה כאן על שלוש הנקודות המטרידות מאז את הציבור החרדי בעניין זה. ראשית, העובדה שרבנים ואדמו"רים לא חשו – כמותם כמרבית הציבור היהודי, ייאמר כאן מיד – שהנאציזם ימיט אסון כזה על יהודי אירופה. אך היא אינה מאשימה אותם על כך, כי “מן השמיים הסתירו מהם”. שנית, הרבנים “הרגיעו תמיד”. תמיד חזרו ואמרו, שהגולה היא דפוס החיים של היהודים, ואסור לשנות ממנה עד שלא יבוא משיח בידי שמיים; שהציונות, אשר קראה לצאת מן הגולה, היא ניסיון שאלוהים מעמיד בו את מאמיניו; שהיטלר אינו אלא עוד צרה במסכת צרותיו של עם ישראל, וכמו שהתגבר העם על קודמיו, יזכה לבלות גם אותה; ושהייסורים העוברים על העם אינם אלא חבלי משיח העומד אחר כותלנו, וכדומה. ושלישית, אם הרבנים לא חזו את הנולד ותמיד הרגיעו, מדוע קמו וברחו ארצה?

שותף לדעתה של הרבנית היה הרב ישכר טייכטל, מחשובי הרבנים בסלובקיה ובהונגריה, שכתב בבודפשט ב־1943 דברים ברורים ובלתי מקובלים על חבריו. בספרו *אם הננים שמחה* כתב, שכריחתם של האדמו"רים לארץ־ישראל הותירה את קהל חסידיהם מיואש מאחוריהם: “ההמון מרגנים ואומרים: הרבייס בורחין, ומה יהיה עמנו?” והלקח שלו ברור: יש להשכיל ולהבין את רצון האלוהים, והוא: “שנעזוב את הגולה ונשוב לארץ אבותינו [...] אבל אם לא נעשה כן ח"ו [חס ושלום] [...] עוד אשמים אנחנו על הדמים שנשפכו בישראל לריק.” טייכטל יוצא נמרצות נגד חסידים בהונגריה, שהאמינו כי הנאצים לא יפגעו בה, משום שיהדות הונגריה לא נתפסה לציונות, ואילו יהדות פולין וסלובקיה נפגעו משום ציונותן.⁷⁸

הרב טייכטל היה מקורב לחסידות בעלז, וראשיה ראו עצמם חייבים בתשובה. ואומנם הרב מרדכי רוקח, אחיו של הרבי מבעלז, אהרון, ענה בדרשה שנשא לפני קהל גדול ומודאג בבודפשט, בינואר 1944, יום (!) לפני שיצאו הוא ואחיו משם לדרך ארצה, ויעץ להם “שיסיחו את דעתם מהגלות כאלו כבר תמו כל הצרות והגואל הנה הוא עומד אחר כותלנו והגאולה ממשמשת ובאה וכאילו כבר הגיע[ה] [הישועה].” ובהמשך: “הצדיק רואה כי טוב וכל טוב ואך טוב וחסד ירדוף וישג את אחי” [אחינו בני ישראל] בני מדינה זו,⁷⁹ כלומר הונגריה – וזה שלושה חודשים לפני פלישת הנאצים, כשהיו זה מכבר הערכות שפלישה כזו צפויה, ושהיא תביא קץ על יהדות הונגריה.

לאחר הדברים האלה יצאו האדמו"ר מבעלז ואחיו ארצה. האדמו"ר מגור, אברהם מרדכי אלטר, שעמד אז בראש החסידות הגדולה ביותר, היה כבר באפריל 1940 בארץ.⁸⁰ האדמו"ר מסאטמר, רבי יואל משה טייטלבוים, יצא

78. פייקאד', עמ' 417*424, והציטוט שם, עמ' 420.

79. שם, עמ' 424*434, והציטוט שם, עמ' 428.

80. אברהם גרין, אחיו של דוד בן־גוריון, כתב ב־1944 חוברת בשם *יקוב הדין את ההר*, ובה האשים את הרבי מגור, שהגיע ארצה כבר ב־1940, בהפקרת צאן מרעיתו. חסידי הרב הפליאו בו את מכותיהם, והוא נפטר כעבור חודשים ספורים.

ביולי 1944 באותה רכבת הצלה שארגן קסטנר, אך סירב להודות לו, כי "לא עולה על דעת שום אדם שבעולם לשבחם כמצילים [...] כי גרמו לאיבודם של רכבות נפשות בישראל."⁸¹ גם האדמו"ר הקודם מלובביץ', הרבי יוסף ייצחק שניאורסון, יצא ב־1940 לצרפת ואחר כך לארצות-הברית, משם הבטיח, בסוף 1942, כי "הגאולה השלמה הנה היא מאחר כולנו."⁸² והלוא במחצית השנייה של 1942 החלו להגיע לעולם החופשי הידיעות על היקף ההרג ועל מחנות ההשמדה. הרב שך, שלא היה אז ראש ישיבה עדיין, הגיע ארצה ב־1940, ועוד עשרות ראשי ישיבות הגיעו באותה שנה לארצות-הברית או לארץ, דרך אודסה או דרך המזרח הרחוק.

רובם השאירו מאחוריהם את קהילותיהם וחסידיהם, ולרוב גם את משפחותיהם, והקימו אחר כך חצרות, ישיבות ומשפחות חדשות. רובם ניצלו באמצעות מאמציהם וכספם של חסידיהם שבחוץ-לארץ, וכעיקר בארצות-הברית, ובעזרת סרטיפיקט שנתנה הסוכנות היהודית. וכך ייתכן שיצאו מאירופה דווקא האדמו"רים החשובים, שהיו להם חסידים בחוץ-לארץ, ונשארו ונספו אדמו"רים קטנים, אם מתוך בחירה שבחרו לא לעזוב את קהילותיהם – והיו רבים כאלה – ואם משום שלא היתה להם אפשרות יציאה.⁸³

מה משיבים היום על קושיה כבדה זו, היכן היו הרבנים? למאשימי הציונות יש תשובה, המסיטה את הדיון מן הרבנים: מנהיגי הציונות מנעו את היציאה מאירופה, מפני שרצו בעלייה סלקטיבית, אנטי-דתית, לשם יצירת "גזע חדש", "ולכן הם לא היו מעוניינים ביהודי ורשה, לא היה אכפת להם מה יקרה אתם."⁸⁴ והרי וארשה היתה גם מעוז של הציונות בפולין. שוב ושוב מתואר במלים קשות "העוול הנורא שעשו שליחי הסוכנות, שגזלו בעורמה את רשיונות העליה של חברי אגודת ישראל", עוול של "אפליה בין דם לדם", ו"עשו מעשים נפשעים שקשה להעלותם על הדעת", "והשקר והרשעות שהציונים החדירו בתודעת הציבור כאילו בגלל שגדולי ישראל לא הורו לעלות לארץ – נטבחו יהודים", שקר שאינו פחות מן "השותפות עם הנאצים להרוג יהודים".⁸⁵ אכן, חלוקת הסרטיפיקטים שהקציבה ממשלת המנדט בצמצום (75,000 לחמש שנים, ממאי 1939, לכל יהדות העולם), היתה בבחינת דיני נפשות. ואכן, ראשי הסוכנות היהודית, שזכרו לאגודת ישראל ולאדמו"ריה את מלחמתם הבוטה בציונות, הקציבו בכל זאת בין 6% ל-8% מהמספר הכולל לחברי האגודה, משום שראו עצמם מחויבים עקרונית כלפי "כלל ישראל" ולא כלפי ציונים בלבד. נציג

81. קונטרס על הגאולה ועל התמורה, עמ' כא.

82. פייקאז, עמ' 379.

83. אסתר אפרון, אדמו"רים חסידיים בתקופת השואה, עבודה לקבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, 1989. כן ראה ראיון איתה, במסגרת כתבה בנושא זה, עם יורם הרפו, "כולם נשא הרוח", כל העיר, 20.4.1990.

84. חזיונות של שבת, 21.4.1989, בראיון עם יעקב סגל.

85. שולזינגר, על משכנות הרועים, עמ' צג-צד. וכן ראה קול ישראל, גליון מיוחד לזכרו של הרב משה פרוש ז"ל, ללא ציון תאריך (אחרי תשמ"ג (1983) – אז נפטר הרב), עמ' כו.

האגודה בוועד ההצלה, יצחק מאיר לוי, הודה שוועד ההצלה של הסוכנות עשה “כל מה שאפשר היה לעשות”⁸⁶ וגם היום מודים אנשי האגודה, ש”הוצאו יותר אישורים אך לא כולם ניצלו את זכות העליה”⁸⁷.

אלא שקיימת תשובה שנייה לשאלה כיצד תפקדו הרבנים, והיא אינה באה מחוגי המאשימים את הציונות, ודומה שזוהי התשובה המכרעת היום: הכתיבה החסידיית והאגודאית היום הולכת ומשנה את כל תמונת האירועים, ומעלה במקומה תמונה אחרת, שאין לה כלל קשר לשאלת הציונות והשוואה. תמונה זו הולכת ונוצרת בכמה אופנים: ראשית, התעלמות גמורה מן הטקסטים המרכזיים שצוטטו לעיל – דברי הרבנית מסטרופקוב, והרב ישכר טייכטל – או הוקעתם כ”מסלפי ההיסטוריה הדוויה של תקופתנו”; מתן פירוש אחר לדבריהם, כפי שעשה בנו של הרב טייכטל, שהוציא מהדורה חדשה של ספרו, וטען בהקדמה לה שכוונת אביו לא היתה, חלילה, ללכת עם הציונים⁸⁸ או השמטת קטעים מרכזיים, בהדפסה מאוחרת יותר, כפי שהושמטו מדברי אחיו של הרבי מבעלז בבודפשט יום לפני צאתם משם.⁸⁹

שנית, ניסיון להוכיח כי האדמו”רים והרבנים היו ערים לסכנה הממשמשת ובאה, והזהירו מפניה בכל כוחם: הרבי מסאטמר ביקש ליסד ועד שיעורר את היהודים “בכל מקומות מושבותם היושבים בשלוה”⁹⁰ והרבי מגור, “האדמו”ר הזקן – הלא הוא חזה הכל”⁹¹, ומיד אחר כך באה “עדות היסטורית של משפחה חסידית” שעלתה ארצה במצוותו המפורשת וניצלה.⁹²

שלישית, ניסיון לומר, כדי “להגן על האמת ההיסטורית”, שהרבנים בכלל לא רצו להינצל, כמו הרבי מגור, שסירב בכל תוקף, אלא שרופאו כפה אותו לכך בבחינת פיקוח נפש⁹², והאדמו”ר מסאטמר, ש”לא רצה כלל וכלל להיות ברשימת הניצולים” (שעמדו לצאת ברכבת), והסכים לכך רק בגלל חלום, בו נאמר שאם לא יצא – תיכשל הרכבת כולה⁹³; וכך גם הרב אונגר, חותנו של הרב וייסמנדל, ש”הופרד בעל כרחו מבני משפחתו ותלמידיו, ויצא להתחבא בתוך היער שבסביבה”⁹⁴.

ורביעית – הדגשה שהרבנים התאמצו “בכל האופנים להציל”, הן לפני שיצאו מאירופה, ובוודאי אחר כך, וחיוקו מרחוק את רוח מאמיניהם בעצם הידיעה, שהרבי שלהם נמצא במקום מבטחים.

86. פורת, הנהגה במילכוד, עמ' 457. דבריו נאמרו בישיבת ועד ההצלה ב-28 ביולי 1944, ארכיון ציוני מרכזי, א' 526:1238.
87. קול ישראל, ראה לעיל, הערה 85.
88. ראה למשל תגיבה על דברי הרבנית מסטרופקוב בכית יעקב, כיסאין ז'יטודשי של אגודת ישראל (מאיוני 1978), מאמר נגד “מסלפי ההיסטוריה הדוויה של תקופתנו”.
89. פייקאז', עמ' 430-431.
90. אברהם פוקס, האדמו”ר מסאטמר, ירושלים תש”ם (1980), עמ' 104.
91. בית יעקב, פברואר-מרץ 1979, עמ' 10-14.
92. בית יעקב, מאיוני 1978.
93. פוקס, לעיל, הערה 90, עמ' 115.
94. אני מאמין, הערה 71 לעיל, עמ' 31.

האלמנט האחרון בתמונה החדשה הוא העיקרי: יציאת האדמו"רים מוצגת בביטאונים, בספרים ובעלונים לילדים, שוב ושוב, לא ככריחה חלילה, ולא כאקט אגואיסטי, אלא כנס, פשוטו כמשמעו, "נס הצלה", משום שיציאתם אפשרה את הקמתן מחדש של הישיבות והחצרות שנכחדו בשואה. וכך פירוש "הנס" הוא, שהקב"ה בראיתו שאין סוף לה, הטיל על האדמו"רים והרבנים שליחות היסטורית-לאומית מן המעלה הראשונה. ואומנם העולם החרדי הוקם מחדש, והיום הוא פורח ומשגשג. על כן אין למי שיצאו בשעתם מאירופה רגשי אשמה מעיקום, המאפיינים ניצולים חילוניים, שהרי הם ניצלו כדי להציל את היהדות מחורבן גמור. ומה גם שבמסכת הוריות כתוב, שבזמן סכנה "איש עדיף על אשה ותלמיד חכם עדיף על כולם". וכך נראית אחרת גם שאלת מקומו ותפקידו של אלוהים בשואה, שהרי מצד אחד החריב ומצד שני בנה: פרם את הבגד והוא תופרו מחדש, כדברי הרבי מבעלו.

את ההבדל בין מאשימי הציונות לבין בוני הישיבות אפשר לתמצת בדבריו של הרב יוסף שלמה כהנמן, שהגיע אף הוא כגפו ארצה ב-1940, והיה מבוני הישיבות הפעילים ביותר: "כל מי שנותרו מן השואה נושאים בנפשם צלקת עמוקה; יש המשתוללים ומוציאים את פורקנם בדרך של שבירה וניתוח כל הנקרה בדרכם, ואילו אני מוצא את פורקני בכניה."⁹⁵

השאלה השלישית שמתמודדים איתה חרדים היא, האם הלכנו כצאן לטבח? השאלה מעיקה עליהם, אם לדון לפי הכמות העצומה של חומר שהם מוציאים בנושא זה, לפחות כפי שהיא מעיקה על הציבור הישראלי החילוני. התשובה הכוללת לשאלה היא – לא ולא, הציבור החרדי לא הלך כצאן לטבח בשום פנים. ותשובה זו מתחלקת לשני היבטים. האחד – לא רק ציונים וחילונים, אלא גם חרדים היו חברי מחתרת ולחמו בפועל ממש. תשובה זו באה להזים את "התעמו" לה הכוונת של כלי התקשורת הממלכתיים בישראל, המאדירים את גבורת החלוצים מחוללי המרד, ומשטים "שיסוי חסר רסן כנגד האחרים [...] הנכשלים, הגלותיים והסמרטוטיים, שלא קמה בהם הרוח להילחם". הציונים, אומר בעל הספר האחרון בספרות שלפנינו, שואה משמים, מגזימים בתיאורי גבורתם הם, "כדי לדחות את הטענה של חוסר מעש."⁹⁶ וכמידה מסוימת, הצדק עמו: ההיסטוריוגרפיה הציונית השתדלה להבליט את מורדי הגיטאות והפרטיונים בזמן המלחמה, ואת מפעלם של הצנחנים ומארגני ההעפלה: וימי השואה והגבורה הדגישו, עד לשנים האחרונות, שבהן החלה התמונה להתאון, את הגבורה הרבה יותר מאשר את השואה, כדי להוכיח שהעם לא הלך כצאן לטבח. וכך מספרים חרדים, כי מתלמידיו של הרבי מסאטמר "היו הרבה בתנועות המחתרת", וכי הרב וייסמנדל עורר את יהודי הונגריה להתנגד בכוח להקמת

95. הורוביץ, הרב שך, עמ' 27.

96. הרב יחזקאל סלמון, שואה משמים, האמונה במבחן השואה, יר"ל ע"י "תורת אבות", בלי ציון מקום ההוצאה ותאריכה, עמ' 201.

גיטאות:⁹⁷ כי חרדים לחמו והשתתפו “שכם אל שכם עם מורדי גטו ורשא”: וכי רב אחד קנה נשק כצד הארי, ואחר קרא להתנגדות על פי קבר, “כי מצות קידוש השם ברגע זה כוללת התנפלות על השונא בצפרניים ועקירת עיניו.”⁹⁸ בוודאי שהיו רבנים וחרדים שכך נהגו, ומרבית האירועים שנזכרו כאן אכן קרו; אלא שהמגמה היא להרבות בתיאורים אלה, ולערב מעשים שהיו כאלה שלא היו, כדי להוכיח לעצמם ולצד הציוני שכנגד, שחרדים נלחמו הרבה יותר מכפי שנאמר עד כה.

התשובה השנייה לשאלת ה”כצאן לטבח” מעלה על נס את גבורתם של יהודים מאמינים, ששמרו מתוך סיכון עצמי על צלם האדם והאמונה. “קל יותר להלחם בשונא עם רובה ביד [...] אבל קשה יותר לסרב לנאצים ולפקודתם [...] מי שהציל את ‘הכבוד היהודי’ היו בראש ובראשונה מי ששלט בעצמו וחילק את הפרוטה שווה בשווה [...] ומי שהמשיך להאמין למרות הנגישות ולמרות הזוועות.” יהודים מאמינים לא היו בין אלה שנדחפו ודחפו אחרים כדי לקבל יותר מזון: “יהודים אדוקים רצו אמנם להציל את נפשם, אבל מעולם לא עשו זאת על חשבון אחרים [...] מביניהם לא היו חוטפים, נוגשים [קאפו], סוכני גסטאפו, אף לא אחד!”⁹⁹ המסורת היהודית היא שגרמה שהם יעמדו בניסיון יותר מאחרים, והם הם שהצילו את כבוד העם, וגבורתם גדולה היתה הרבה יותר מזו של לוחמי הגיטאות. ושוב, זהו בדיוק הכיוון שאליו נוטה ההיסטוריוגרפיה הישראלית היום.

קשה לעמוד כאן על שפע הספרות המופיעה בנושא זה מטעמים של כל פלגי היהדות החרדית (כולל “המזרחי”, רק בלי הפולמוס עם הציונות, כמובן): מאמרים בעיתונות; קבצי סיפורים ועדויות על “חיייהם ומותם של אנשי אמונה בימי השואה”; “פרקי קידוש השם ומסירות הנפש – אסופה תיעודית על ההתנהגות המוסרית של אסירי מחנות הריכוז והגיטאות” (כאילו היו כל יושביהם חרדים); שורה של ספרים וחוברות לילדים; ואפילו אגודות העוסקות רק בנושא זה, כמו “אות ועד” – “מפעל המוקדש למשמעות הדתית של השואה”; או “זכור”, המוציאה מאז 1981 קובץ שנתי עבה, לתעד את “מסירות הנפש בגיא ההריגה”.

נזכיר כאן רק את שני הסיפורים הידועים ביותר מספרות זו: האחד, סיפורן של צ”ג בנות, תלמידות “בית יעקב” בגיטו קראקוב, שהתאבדו כדי שלא לשמש לגרמנים. מעשה זה לא היה ולא נברא, אלא שזכה לתפוצה כה רחבה, עד כי כפתח-תקווה יש “רחוב הצ”ג” על שמו!¹⁰⁰ וכך גם הצוואה שנמצאה כביכול

97. פוקס, לעיל, הערה 90, עמ’ 105 ר”ל 107.

98. סלמון, שואה משמיימ, לעיל, הערה 96, עמ’ 184, 189 ר”ל 191.

99. שם, עמ’ 193. ציטוט זה הוא דוגמה מובהקת לצורת הכתיבה שלפנינו: הכותב מצטט מיומנו של הלל זיידמן (לעיל, הערה 74), מוסיף משלו על היומן המקורי, ושוכח לצטט את המשפט בו מסיים זיידמן את הקטע: “יש גם לקבוע שבכל המשטרה היהודית כוורשה לא מצאתי אף עסקן ציוני ידוע אחד”. זיידמן, עמ’ 139.

100. ראה: Philip Friedman, “Preliminary and Methodological Problems of the

בבקבוק בין חורבות גיטו וארשה, ופורסמה כמסמך אמיתי – צוואתו של ר' יוסף מרקובר, שאיבד את כל בני ביתו, והוא מתדיין עם אלוהים בשאלת השכר והעונש, מתרה בו שלא ימתח את החבל יותר מדי – ושורף את עצמו בתוך הגיטו הבורע, בהכרה שאמונתו בבורא עולם חזקה עוד יותר מתמיד.¹⁰¹ ספרות זו, שמפרסמים, כאמור, כל הזרמים ביהדות החרדית והדתית, משמשת את מאשימי הציונות כדי להעמיד ניגוד חינוכי רב משמעות בין היהודי החרדי לבין הציוני שאינו מאמין; בין גדולת הנפש שאליה התעלה היהודי בתקופה נוראה, ונכונותו להסתכן ולהקריב למען האידיאל שלו – באופן המנוגד לחלוטין לדמות היהודי הגלותי שציירה הציונות – לבין "המעין העכור והמורעל ממנו שאבו [הציונים] שחיתות מוסרית ושנאה לאחים מעונים".¹⁰² וניתן רק דוגמה אחת מתוך רבות: שתי תמונות, זו מול זו, האחת מראה עגלת מתים מלאה גוויות של ילדים רזים, ומתחתיה – "משמרות הציונים נצחו, משלוחי המזון לא הגיעו ליעין – וילדי הגיטו נופחים נשמתם ברעב": והשנייה מראה את "חברי צעירי אגודת ישראל בארה"ב אורזים חבילות מזון לכלואי הגיטאות".¹⁰³ וכך, המוני בית ישראל לא סתם נרצחו: "הם נעלמו, אך לא נאלמו, מכיון שהיתה נכונה עבורם עלילת גבורה מופלאה [...] הידועה בשם 'אלה שלא נכנעו'".¹⁰⁴ וכך ברור שוב, שבורא עולם לא נתן את מאמיניו למשיסה סתם, אלא הפך אותם לגיבורים. וכך יש טעם למותם, והשואה נעשית לאירוע פחות חסר-פשר.

האשמת הציונות בשואה התחזקה דווקא בשלהי שנות ה-70 ובמהלך שנות ה-80, מכמה סיבות: ראשית, גידולו והתחזקותו של הציבור החרדי. מיד אחרי השואה היו שרידיו מוכים ופצועים, ורק אחרי תהליך איטי של התאוששות במהלך שנות ה-50 וה-60 הגיעו לפריחה ממש. סקרים טוענים, שלא היתה עוד תקופה בתולדות עם ישראל שבה היו כל כך הרבה תלמידי ישיבות ואברכי כוללים, חוזרים בתשובה ויישובים חרדיים, או לפחות שכונות חרדיות: או תקופה שבה היה שיעור כה גבוה של לומדי תורה בתוך הציבור החרדי. תרמו לכך התנאים במרכזים המודרניים שבהם חיים היום חרדים – ארצות-הברית, ישראל, אנטוורפן – כמו מדיניות סעד, רפואה מתקדמת וכדומה. הציבור החרדי עצמו הקים מערכת מפותחת ביותר של מוסדות סעד ורווחה, עזרה הדדית, ומערכת חינוך, שהיא בראש מעייניהם. בחברה החרדית צמח שוב דור של נשים הראות לעצמן זכות – וזה בעשורים האחרונים של המאה ה-20 – לגדל מספר

Research on the Jewish Catastrophe in the Nazi Period", *Yad Vashem Studies*

II, כן ראה פייקאו', עמ' 358.

101. שם, עמ' 363-364, וכן יצחק המאירי, "יוסלה ראקובר מתדיין עם אלוהיו", *חרות*, 26.5.1955; אלמנך, פאריז 1955, בהוצאת סופרים ועיתונאים כותבי יידיש בצרפת, ושם מיכאל בורוויץ, "דער אפאקריף א.נ. יאסל ראקאווער רעדט צו גאט", עמ' 193-203. הריני מודה לסופר חיים באר ששלח לי צילום של שני המקורות האחרונים.

102. שיינפלד, שרופי הכבשנים, עמ' 4.

103. שם, עמ' 16-17.

104. בית יעקב, פברואר-מרץ 1979, עמ' 11-12.

רב ככל האפשר של ילדים ולפרנס במקביל את הבעל, שיוכל להקדיש את כל זמנו ללימודים.

גידולה הדמוגרפי של החברה החרדית נבע לא רק מתנאים חיצוניים. אלא גם מתחושת אחריות המוטלת עליה, לבנות עולם שנחרב ולמלא מה שנהרס בשואה. וסייעה לכך מנהיגות כריזמטית, שהציעה ציבור זה להישגים. וייתכן שהתופעה היא סובלימציה של כישלונות הציבור ומנהיגיו בתקופה שלפני השואה ובימי השואה. עם זאת, יש הסבורים כי אין היום השתקעות ביצירה רוחנית דתית ודבקות כפי שהיתה בימי זוהרן של קהילות פולין וליטא שלפני השואה, ואין כאן באמת חידוש המורשת הרוחנית של אותו חלק מן העם שנספה בשואה. במקומן יש היום עקרונות אידיאית ותיאולוגית, בצד שיקום חברתי-כלכלי של הישיבות והקהילות החרדיות, תוך ניצול האפשרויות שנפתחו להן בדמוקרטיה המערבית, ובמיוחד בארץ.

כיון שהתחזק הציבור החרדי, הרגישו עצמם גם בעלי ההאשמה שכתוכו מוכנים יותר להתמודד עם הציונות, ולפרסם את דבריהם בצורה תקיפה יותר מאשר קודם לכן. אין זה מקרה שבשנות ה-80, ובפרט לקראת סופן, עם הכפלת כוחם בבחירות של 1988, מתפרסם יותר חומר, יותר תקיף ונחרץ, בעניין אשמת הציונות בשואה.

סיבה נוספת להתחזקות ההאשמה היא העובדה, שהציבור החילוני החל בעיסוק אינטנסיבי בשואה באמצע שנות ה-70, ומגמה זו מתחזקת והולכת גם בארץ וגם בארצות-הברית. גם המימסד החרדי היה צריך להעמיד תשובות משלו, והאשמת הציונות היא אחת מהן. מה גם שברחוב החרדי מתגברים הלחצים מלמטה, להודות בזה שהשואה היתה אירוע חריג בהיסטוריה היהודית, ואלה מתבטאים בוויכוחים על השימוש במונח שואה, על יום השואה והגבורה של המדינה לעומת ט' באב, על הצורך בתפילות ובקינות מיוחדות לשואה. ואחד הנושאים הכרוכים בשאלת ייחודה של השואה הוא שאלת אחריותה של הציונות לשואה.

ולבסוף, הפיתויים שמציעה ההתקרבות לחוגי הממשל בישראל גוברים, במעין מעגל: היות שהתקרבות זו מביאה לרווח נאה, כמשאבים ובתמיכה במוסדות חינוך, כדאי להמשיך בה. אלא שיש בה סכנה של התמתנות – "אלה בכלל ציונים", אמר לי "בחור של הרב שך" על האגודה – והקיצונים שברחוב החרדי אינם מוכנים שהמעורבות הפוליטית תעלה במחיר של התפשרות על עקרונות. על כן נחלצים חוגים אלה, הנכנסים, ככל הציבור החרדי, ממוסדות המדינה, להילחם במדינה הציונית ובהצלחותיה, המכילות אותם (בייחוד השגת הבעלות על המקומות הקדושים בששת הימים). הם החלו מתקיפים אותה ביתר שאת בנקודת זמן רגישה – אחרי מלחמת לבנון וכומן באינתיפאדה – בתקופה של ביקורת עצמית פנימית נוקבת, עד כדי מקרים של השוואת מעשי חיילי צה"ל למעשי הנאצים, ובאחד הנושאים הכאובים ביותר בחברה הישראלית: העובדה שהיישוב לא הצליח להציל אלא בודדים מיהודי אירופה.

האשמת הציונות באחריות לשואה משרתת אינטרס פוליטי, של מאבק החרדים במדינה החילונית שזו הקימה. אין להבין את יחסם של החרדים למדינה

בלי לבחון את דעותיהם של הקיצונים שביניהם בנושא זה, ובלי לחוש בשנאה העזה הממלאה אותם. מסקנתם הכוללת והחד־משמעית של הקיצונים היא, שאם הציונות הפקירה אותם בזדון, כביכול, פעם אחת, היא מסוגלת לעשות זאת שוב, ועל כל פנים אין היא ראויה להנהיג את העם; ומכאן שהמאבק להקים בארץ מדינת הלכה חרדית הוא מוצדק מכל בחינה, ובייחוד מבחינת הלקח ההיסטורי מן השואה.

אלא שהאשמה זו משרתת גם צורך פנימי, אולי חשוב יותר, של בניית תדמית עצמית מחודשת אחרי השואה – צורך שגם מתונים יותר בציבור החרדי שותפים לו: הצורך לזכור ולחנך על ברכי זכרה של שואה אחרת מכפי שהתרחשה באמת: שואה שבה אלוהים הסתיר את פניו מעמו, מסיבות בלתי ברורות, אך עקבות תוכניתו הכוללת והשגחתו על מאמיניו ניכרים בה בכל זאת: שואה שבה החרדים עמדו בניסיון, גילו גבורה בכל תחום, ויצאו ממנה טהורים, אנושיים ומוסריים: שואה שבה הוטלה על האדמו"רים והרבנים החשובים, בעל כורחם ממש, משימה היסטורית מכריעה, והם עמדו בה במלואה: שואה שבה התנכלו ליראי ה' כוחות השחור והרשע של הכפירה שהעזה כלפי שמיים, שירדה לשפל המדרגה האנושית והמוסרית – ונכשלו. היהודי המאמין הוא שניצח. השואה הוכיחה את עליונותו, ועל כן אין היא כישלון נורא של ההיסטוריה היהודית והעם היהודי. ואם זה כך, אפשר גם אחרי השואה להמשיך להאמין כבורא עולם באמונה מחוזקת אפילו, ולהמשיך במשנה מרץ כאותה הדרך.